

BEFORE THE HON'BLE NATIONAL GREEN TRIBUNAL,
WESTERN ZONE BENCH, PUNE
ORIGINAL APPLICATION NO. 37/2025

Pushkar Kulkarni

... Applicant

Vs.

Pune Municipal Corporation and Ors.

... Respondents

REPLY AFFIDAVIT BY RESPONDENT NO. 6,

STATE OF MAHARASHTRA THROUGH THE PRINCIPAL SECRETARY, WATER
SUPPLY AND SANITATION DEPT

&

REPLY AFFIDAVIT BY RESPONDENT NO. 8,

GROUNDWATER SURVEYS AND DEVELOPMENT AGENCY, THROUGH ITS
COMMISSIONER

I, Dr. Vijay Pakhmode, Incharge Commissioner in Groundwater Surveys and Development Agency, Water Supply and Sanitation Department, Government of Maharashtra do hereby state on solemn affirmation as under –

I am well conversant with the facts of the present case and I am competent to swear this Affidavit based upon the records available with this office.

- The present Application has been filed to seek immediate action to address the issue of water pollution of drinking water sources which has resulted in the outbreak of Guillain-Barre Syndrome (“GBS”) in the Pune district and the alleged failure to implement the provisions of the State Groundwater Act and the CGWA *Guidelines to Regulate and Control Groundwater Extraction in India* within Pune District.

2. It is submitted that the Applicant has made certain averments against Respondent No. 6 and 8, to which Dr. Vijay Pakhmode, Incharge Commissioner is submitting its reply on behalf of both, Respondent no 6 and 8

I, say and submit that I am duly authorized to file this affidavit. I further say submit that I crave leave to file additional affidavit if required in due course of hearing

3. Role Clarification -

- i. Water Supply & Sanitation Department is responsible for providing clean drinking water in rural areas and for making policy decisions (& implementing them) around drinking water supply and sanitation. It coordinates & controls national/state programs such as Jal Jeevan Mission, Swachh Bharat Mission (Rural), etc.

Water Supply and Sanitation Department ("WSSD") acts as nodal agency for the implementation of Jal Jeevan Mission in rural Maharashtra with primary objective to provide every rural household with Functional Household Tap Connection (FHTC).

- ii. GSDA is entrusted with the mandate of developing and disseminating technologies, monitor and implement national and state policies for the scientific and sustainable development and management of groundwater resources.

4. Response to GBS Outbreak & Water Contamination

- i. Respondent No. 6 (WSSD) submits that the operational control, licensing, and daily monitoring of water tankers and private water sources within city limits fall under the statutory duty of the Pune Municipal Corporation, Pimpri-Chinchwad Municipal Corporation. Denied for want of knowledge.
- ii. Respondent No. 8 (GSDA) submits that its mandate does not extend to disease outbreak investigation or microbiological testing for public health. However, in line

with government policy and as part of the Water Quality Monitoring and Surveillance Program, state has established an extensive Water Quality Monitoring and Surveillance framework. The GSDA operates a network of 178 water quality testing laboratories across the state (6 Regional, 28 District, and 138 Sub-divisional)

iii. The monitoring process involves:

- a. Sample collection at the village level by 'Jalsurakshaks' fixed by Zila parishad.
- b. Chemical and bacteriological analysis at the respective laboratories. All regional and district laboratories (34) are NABL accredited, and 143 sub-divisional laboratories have also received NABL certification.
- c. Testing is conducted as per BIS Standard (IS 10500:2015).

iv. Results indicating water unfit for consumption are formally communicated to the respective Gram Panchayats and Primary Health Centers for remedial action, as per Government Resolution dated 20th July 2022 (Annexure -1)

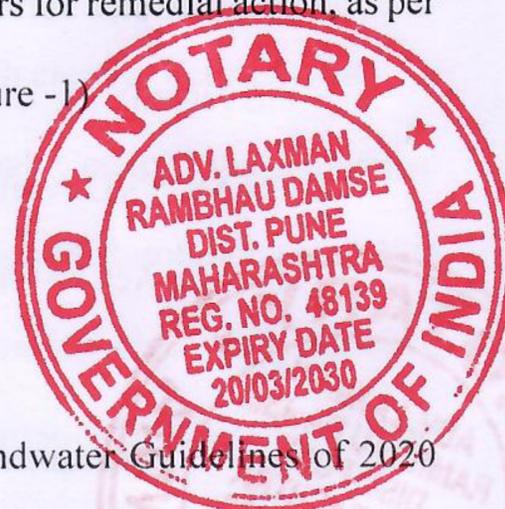
5. On Groundwater Extraction Guidelines & NOCs

1. Reply to Paras 17 to 22 –

The contents of these paragraphs detailing the Central Groundwater Guidelines of 2020 and their amendments. Respondent No. 6 (WSSD) and Respondent No. 8 (GSDA) clarifies that these are Central Government guidelines, and **the designated authority for their enforcement including issuing NOCs and taking penal action, is the Central Ground Water Authority (Respondent No. 9). So not related to GSDA or WSSD.**

2. The enactment of the Maharashtra Groundwater (Development and Management) Act, 2009, is admitted.

1. Respondent No. 8 (GSDA) submits that the process of framing and notifying the Rules

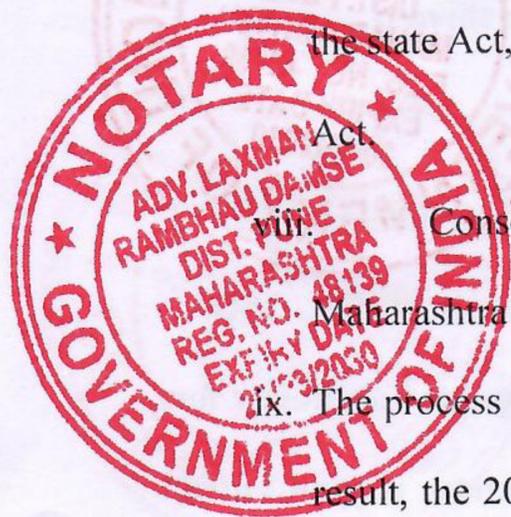

under the Act is under active consideration by the State Government.

- i. Implementation Status of the said act:
- ii. The Act was brought into force on 1st June 2014.
- iii. Draft rules for its implementation were published on 25th July 2018 for public consultation.
- iv. A final draft of the rules, incorporating public suggestions, was submitted to the Government of Maharashtra (GOM).
- v. However, Central Ground Water Authority (CGWA) on 24th September 2020, under the Environment (Protection) Act, 1986 has notified the "*Guidelines to Regulate and Control Groundwater Extraction in India*".
- vi. All powers under the provisions of the Guidelines to Regulate and Control Groundwater Extraction in India vest with the Central Ground Water Authority/Board. Accordingly, the Groundwater Survey and Development Agency do not possess any statutory authority in this regard.
- vii. The State's Law and Judiciary Department has opined that these central guidelines override the state Act, so State needs to change some provisions based on Environment (Protection) Act.
- viii. Consequently, on the instructions of WSSD, GSDA has submitted a new draft of Maharashtra Groundwater Act to align it with the central govt. guidelines.
- ix. The process of new draft of Maharashtra Groundwater Act is currently ongoing, and as a result, the 2018 Rules remain unnotified, preventing the full implementation of the Act. Thus, regulation on groundwater extraction and pollution particularly in urban areas has limitations.
- x. As established, the regulatory framework of the 2009 Act is not yet fully operational.

6. GROUNDS

The role of Respondent No. 6 (WSSD) is a policy-making and administrative department of the State Government. Water Supply and Sanitation Department, Govt.

Maharashtra is mandated for making policy decisions and providing clean drinking water in rural areas. The WSSD is overall responsible for implementation of various centrally or state sponsored schemes such as JJM , NRDWP ,Bharat Nirman etc.

Whereas, G.S.D.A. is engaged, in the exploration, development and augmentation of groundwater resources in the State through various schemes.

So, they (Respondent No6 and Respondent No 8) deny any wilful inaction within the scope of their defined mandates and available legal tools.

PRAYERS

To ensure the supply of safe, potable drinking water to all rural households and public institutions as part of the Jal Jeevan Mission. Water Supply and Sanitation Department has already established a detailed Standard Operating Procedure (SOP) through the Government Resolution dated 20th July 2022.(Annexure A) This SOP creates a multi-tiered committee system from village to state level, with clearly defined roles for monitoring (by water supply agencies). However Municipal Council and Municipal Corporation level do not come under the gamut of the Government Resolution dated 20th July 2022 (Standard Operating Procedures (SOPs) for providing clean and sufficient drinking water) as these institutions/areas are not under administration of Water Supply and Sanitation Department . In light of the above averments, this respondent craves leave to file any additional reply as and when required. It is respectfully prayed that the Department shall abide by any orders and directions issued by the Hon'ble Tribunal.

Whatever is stated above is true and correct to the best of my knowledge, ability and belief and I affirm it to be true.

Pune

Date 03/02/2026

[Signature]
Deponent

Groundwater Surveys and Development Agency,
Water Supply and Sanitation Department, Pune
Government of Maharashtra

VERIFICATION

I, Dr. Vijay Pakhmode, Incharge Commissioner in Groundwater Surveys and Development Agency, Water Supply and Sanitation Department, Government of Maharashtra, having my office address at Bhujal Bhavan, Shivaji Nagar. Pune – 411005, do hereby verify and declare that the statements made in the aforesaid paras are true and correct to the best of my knowledge and information and I believe the same to be true and that no material is has been concealed therefrom.

Solemnly affirmed on this 03 day of February, 2026 at Pune.

Deponent

[Signature]

Groundwater Surveys and Development Agency, Pune
Water Supply and Sanitation Department,
Government of Maharashtra

BEFORE ME

[Signature] 3/2/26

ADV. LAXMAN RAMBHAU DAMSF
NOTARY GOVT. OF INDIA
PUNE, MAHARASHTRA

जल जीवन मिशन अंतर्गत पाणी गुणवत्ता
सनियंत्रण आणि सर्वेक्षण कार्यक्रमाच्या
प्रभावी अंमलबजावणीबाबत मार्गदर्शक
सुचना

महाराष्ट्र शासन

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: डब्ल्यूक्यूएम २०१८/प्र क्र.६२/पापु-१२

गोकुळदास तेजपाल रुग्णालय इमारत संकुल, ७ वा मजला, लोकमान्य टिळक मार्ग,

मंत्रालय, मुंबई-४००००१

तारीख: २० जुलै, २०२२

वाचा -

- १) जल जीवन मिशन कार्यक्रमाच्या अनुषंगाने केंद्र शासनाच्या पेयजल व स्वच्छता मंत्रालय यांनी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सुचना (डिसेंबर, २०१९).
- २) Drinking Water Quality Monitoring & Surveillance Framework, Department of Drinking Water and Sanitation, Ministry of Jalshakti, Government of India, October २०२१
- ३) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, शासन परिपत्रक क्र.डब्ल्यूक्यूएम २०१०/प्र.क्र.१६९/पा.पु.१२, दि. ३० मार्च, २०११.
- ४) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, शासन परिपत्रक क्र.डब्ल्यूक्यूएम २०१५/प्र.क्र.१२/पा.पु.१२, दि. ०५ ऑक्टोबर, २०१५.
- ५) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, शासन निर्णय क्र.जजमि २०१९/प्र.क्र.१३८/पापु १० (०७) दि., दि. ०४ सप्टेंबर, २०२०.

प्रस्तावना -

केंद्र शासनाच्या पेयजल व स्वच्छता विभाग, जल शक्ती मंत्रालय, भारत सरकार यांनी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचनानुसार, जल जीवन मिशन अंतर्गत (पूर्वीचे राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम) ग्रामीण भागातील जनतेला (Household and Public Institution viz. GP building, School, Anganwadi centre, Health centre, wellness centres, etc) सातत्यपूर्वक गुणवत्तापूर्ण (शुद्ध) पिण्याचे पाणी उपलब्ध करून देणे हे महत्वपूर्ण उद्दिष्ट आहे. त्यानुसार जल जीवन मिशन कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीची कार्यवाही राज्यात सुरु झाली आहे. या कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण जनतेला गुणवत्तापूर्ण पिण्याचे पाणी उपलब्ध करून देण्यासाठी पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रम (Water Quality Monitoring & Surveillance Programme) राज्यात राबविण्यात येत आहे.

पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण (Water Quality Monitoring & Surveillance) कार्यक्रमांमध्ये खालील बाबींची अंमलबजावणी करणे अपेक्षित आहे.

- **पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण (Water Quality Monitoring)** करण्यामध्ये सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे व घरगुती नळ जोडणीच्या पाणी नमुन्यांची क्षेत्रीय (Field Testing) व प्रयोगशाळेमध्ये तपासणी (Laboratory Testing) करणे, पाणी गुणवत्ता तपासणी प्रयोगशाळांचे बळकटीकरण करणे, प्रयोगशाळा NABL अधिस्वीकृतीकरण करणे, प्रयोगशाळांचे मुल्यांकन व क्रमवारी करणे, तपासणीच्या नोंदी संकेतस्थळावर घेणे, बाधित स्रोतांची माहिती ग्रामपंचायत यांना कळविणे, ग्रामीण जनतेला माफक दरात पाणी तपासणी सुविधा उपलब्ध करणे, पाणी गुणवत्ता विषयक माहिती जनतेला उपलब्ध करून देणे, महिलांना प्रशिक्षित करणे, पाणी गुणवत्ता विषयक जनजागृती करणे.
- **पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण (Water Quality Surveillance)** करण्यामध्ये विशिष्ट कालांतराने ग्रामपंचायतीमधील समुदायाच्या मदतीने सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची क्षेत्रीय तपासणी संचाच्या (Field Test Kits) मदतीने तपासणी करणे, क्षेत्रीय तपासणी संचाच्या (Field Test Kits) तपासणीमध्ये बाधित आढळलेल्या पाणी नमुन्यांची पुढील तपासणी प्रयोगशाळेमध्ये करणे, स्वच्छता सर्वेक्षण करणे, बाधित वाड्या-वस्त्यांमध्ये जलजन्य रोगांच्या प्रादुर्भावावर नियंत्रण ठेवणेसाठी आरोग्य विभागाने सुचविलेल्या उपाय योजना करणे, ग्रामीण जनतेमध्ये पाणी गुणवत्तेबाबत तसेच अशुध्द पाणी पिण्यामुळे आरोग्यावर होणाऱ्या दुष्परिणामाबाबत जनजागृती निर्माण करणे, पिण्याच्या पाण्याच्या सर्व उद्भवांची पाणी गुणवत्ता देखरेख व निरीक्षण करण्याची जबाबदारी घेण्यास ग्रामपंचायतींना उद्युक्त करणे इत्यादी बाबींचा समावेश आहे.

पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण आणि सर्वेक्षणाच्या प्रभावी अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने संदर्भाधीन क्रमांक ३ व ४ येथील दिनांक ३०/०३/२०११ व दिनांक ०५/१०/२०१५ च्या शासन परिपत्रकान्वये यापुर्वी विस्तृत सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत. तथापि, संदर्भ क्रमांक १ नुसार केंद्र शासनाने दिलेल्या जल जीवन मिशनच्या सूचना तसेच, संदर्भ क्रमांक २ येथील पिण्याचे पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण आणि सर्वेक्षण आराखडा (Drinking Water Quality Monitoring & Surveillance Framework), ऑक्टोबर, २०२१ च्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी नव्याने सर्वसमावेशक सुधारीत मार्गदर्शक सूचना निर्गमित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय

राज्यातील ग्रामीण भागांमध्ये नियमित शुद्ध पाण्याचा पुरवठा करणे व साथीच्या रोगांना आळा बसावा याकरीता पाण्याच्या गुणवत्तेचे सनियंत्रण व सर्वेक्षण करणे अंत्यत आवश्यक आहे. जल जीवन मिशन कार्यक्रमांतर्गत पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाचे काम प्रभावीपणे होण्याकरिता पुढीलप्रमाणे मार्गदर्शक सूचना देण्यात येत आहेत.

१. पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण आणि सर्वेक्षणाची प्रभावी अंमलबजावणी.

ग्रामीण भागांमध्ये शुद्ध पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा करण्यासाठी पाण्याच्या गुणवत्तेचे सनियंत्रण व सर्वेक्षण करणे गरजेचे आहे. जनतेस शुद्ध पाणी पुरवठा करण्यासाठी करावयाच्या उपाययोजनेचे खालील तीन प्रमुख भाग आहेत.

- अ) पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण
- ब) पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण व
- क) माहिती व्यवस्थापन पद्धती

अ) पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण :-

पाणी गुणवत्ता सनियंत्रणाची जबाबदारी पाणी पुरवठा करणाऱ्या संस्थेची म्हणजेच ग्रामपंचायत, पंचायत समिती व जिल्हा परिषदेची राहिल. याकरिता ग्रामपंचायत स्तरावर ग्रामसेवक, तालुका स्तरावर त्या त्या पंचायत समितीचे गट विकास अधिकारी व जिल्हा स्तरावर मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद जबाबदार राहतील. तसेच, यासोबतच पाणी गुणवत्ता सनियंत्रणाची जबाबदारी भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेतर्गत जिल्हास्तरावर वरिष्ठ भूवैज्ञानिक, विभागीय स्तरावर उपसंचालक व राज्य स्तरावर आयुक्त, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा यांची राहिल.

ब) पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण :-

पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षणाची जबाबदारी मुख्यत्वे पाणी वापरकर्त्या गटाची म्हणजेच, ग्रामपंचायत, ग्राम पाणी व स्वच्छता समिती व इतर उपसमित्या आणि स्थानिक समुदायाची राहिल. तसेच, रासायनिक तपासणी नंतर बाधित स्रोत असलेल्या वाड्या/वस्त्यांवर पाणी गुणवत्तेबाबत तात्काळ उपाययोजना करण्याची जबाबदारी त्या त्या जिल्हा परिषदेच्या कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा यांची राहिल. त्याकरीता, तालुका स्तरावर त्या त्या पंचायत समितीचे शाखा अभियंता, उपविभाग स्तरावर उपअभियंता व जिल्हा स्तरावर जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन

जबाबदार राहतील. पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षणासाठी स्वतंत्रपणे पाणी नमुने घेणे, तसेच सनियंत्रण व सर्वेक्षण या अंतर्गत घेण्यात आलेले पाणी नमुने जैविक तपासणीअंती दुषित आढळल्यास पाणी गुणवत्तेबाबत उपाययोजना सुचविण्याची जबाबदारी सार्वजनिक आरोग्य विभागाची राहिल. याकरिता प्राथमिक आरोग्य केंद्र स्तरावर वैद्यकीय अधिकारी, तालुका स्तरावर त्या-त्या पंचायत समितीचे तालुका आरोग्य अधिकारी व जिल्हा स्तरावर जिल्हा आरोग्य अधिकारी जबाबदार राहतील. आरोग्य विभागाने सुचविलेल्या उपाययोजना अंमलात आणण्याची जबाबदारी संबंधित ग्रामपंचायत, पंचायत समिती व जिल्हा परिषदेची राहिल.

क) माहिती व्यवस्थापन पद्धती :-

पाणी गुणवत्ता सनियंत्रणांतर्गत प्रत्येक पातळीवरून आवश्यक माहिती/अहवाल विहित नमुन्यात व ठराविक कालावधीमध्ये संबंधित अधिकारी/कर्मचारी यांच्याकडे पाठविणे आवश्यक आहे. अहवाल सादर करण्यास विलंब झाल्यास निर्णय घेण्यास वेळ लागू शकतो, त्यामुळे साथरोग उद्भवू शकतात. याबाबी विचारात घेता, पाणी गुणवत्ता सनियंत्रणांतर्गत अचूक माहिती/अहवाल विहित कालावधीमध्ये संबंधित अधिकारी/कर्मचारी यांच्याकडे पाठविला जाईल, यासंदर्भातील योग्य ती दक्षता संबंधितांनी घेणे आवश्यक आहे.

२. पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षणाच्या अनुषंगाने प्रत्येक स्तरावरील संस्थेची कर्तव्य व जबाबदाऱ्या: -

अ) ग्राम पंचायत स्तर :- खाली नमूद करण्यात आलेली कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या पार पाडण्याकरिता ग्रामपंचायत स्तरावर महिन्यातून दोन वेळा आढावा बैठक घेण्यात याव्यात.

ग्राम पंचायत, ग्राम आरोग्य, पोषण, पाणी व स्वच्छता समिती

- गावातील सर्व कुटुंबाना शुद्ध पाणी पुरवठा करणे .
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची दुरुस्ती करणे व परिसर स्वच्छ ठेवण्याच्या अनुषंगाने जनजागृती करणे, पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या ठिकाणी कपडे धुणे, भांडी घासणे, अंघोळ करणे, जनावरे धुणे, मलमुत्र विसर्जन अशा बाबींना प्रतिबंध करणे व दंडात्मक कार्यवाही करणे.
- हातपंपाची योग्य निगा राखणे, नळाच्या परिसरामध्ये पाणी साचू न देणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत व पिण्याच्या पाण्याच्या पाईपलाईन पासून १०० फुटांच्या आत खतांचे खड्डे / खाजगी शौचालये / सार्वजनिक शौचालये घेण्यास / बांधकाम करण्यास प्रतिबंध करणे.

- पाणी पुरवठा साठवणटाक्या ३ महिन्यातून एकदा स्वच्छ करणे व त्याची नोंद वही ठेवणे .
- गावातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे वेळेत शुद्धीकरण करण्यात यावे व पाणी अशुद्ध होऊ नये याची काळजी घ्यावी.
- जलजन्य साथीचा उद्रेक झाल्यास त्वरीत प्राथमिक आरोग्य केंद्रास कळविणे. तसेच प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या मार्गदर्शनाखाली आवश्यक उपाययोजना करणे .
- जल सुरक्षक यांना मास्क, हातमोजे इ. सुरक्षेच्या अनुषंगाने वस्तु उपलब्ध करून देणे.
- गावातील सर्व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची (Source) व घरगुती नळ कनेक्शनद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या (FHTC) पाण्याची (किमान २ नमुने) रासायनिक तपासणी वर्षातून एकदा व जैविक तपासणी वर्षातून दोनदा करून घेणे व त्याची विहित नमुन्यात नोंदवहीत नोंद घेणे.
- पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण करणेसाठी गावांतील पाच महिलांची निवड करणे, निवड केलेल्या महिलांना प्रशिक्षणास उपस्थित राहण्यासाठी प्रोत्साहित करणे.
- गावातील समुदायातून निवड केलेल्या महिलांच्या सहकार्याने फिल्ड टेस्ट किट्सच्या (FTK) मदतीने पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण करून घेणे.
- फिल्ड टेस्ट किट्सच्या तपासणीत बाधित आलेले पाणी नमुने नजीकच्या प्रयोगशाळेत पुढील तपासणीसाठी पाठविणे. तपासणी अहवालावर चर्चा करणे व आवश्यक असलेल्या उपाययोजना करणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे स्वच्छता सर्वेक्षण करून घेणे व स्वच्छता सर्वेक्षणामधील माहितीच्या आधारे जोखिमग्रस्त पाणी स्रोतांची जोखिम कमी करण्याच्या दृष्टीने उपाययोजना करणे.
- पाणी गुणवत्ता, अशुद्ध पाण्यामुळे आरोग्यावर होणारा परिणाम याबाबत ग्रामस्थांना माहिती देणे व जनजागृती करणे.
- प्रत्येक गाव/वाडी/वस्ती वरील १०० टक्के पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या नमुन्यांची तपासणी होईल याची काळजी घेणे.
- पाणी गुणवत्ता अहवालावर ग्रामपंचायतीच्या मासिक/ग्रामसभेत चर्चा करणे.

जलसुरक्षक

- ग्रामपंचायत क्षेत्रातील सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची यादी दरवर्षी मोबाईल ॲपचा वापर करून अद्ययावत ठेवणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे वर्षातून दोन वेळा (एप्रिल व ऑक्टोबर) प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या आणि गावातील समुदायाच्या (प्राधान्याने महिलांच्या) मदतीने स्वच्छता सर्वेक्षण करणे.

- पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचा परिसर नियमित स्वच्छ ठेवणे.
- पिण्याच्या पाण्याचे दैनंदिन व नियमित शुद्धीकरण करणे.
- कार्यक्षेत्रील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात प्रशिक्षणासाठी उपस्थित राहणे.
- दररोज ऑर्थोटोल्युडीन चाचणी (Ortho-Toluidine Test) गावात वेगवेगळ्या ठिकाणी घेऊन त्याची नोंद ठेवणे (सोबतच्या नमुना क्रमांक १ प्रमाणे)
- मार्गदर्शक सुचनेनुसार क्षेत्रिय परीक्षण संचाच्या (फिल्ड टेस्ट किट्स) सहाय्याने गावातील ५ प्रशिक्षित महिलांनी केलेल्या पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे (Source) व घरगुती नळ कनेक्शनद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या (FHATC) पिण्याच्या पाण्याच्या परीक्षणाची नोंद नोंदवहीत घेणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक १ प्रमाणे)
- क्षेत्रिय परीक्षण संचाच्या (फिल्ड टेस्ट किट्स) सहाय्याने पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे (Source) व घरगुती नळ कनेक्शनद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या (FHATC) पिण्याच्या पाण्याच्या परीक्षणामध्ये बाधित आलेले पाणी नमुने पुनर्तपासणीसाठी जवळच्या कार्यक्षेत्रील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात जमा करणे.
- गावातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची (Source) रासायनिक तपासणी वर्षातून एकदा (दि. १ ऑक्टोबर ते ३१ मार्च या कालावधीत) व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची (Source) व घरगुती नळ कनेक्शनद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या (FHATC) पाण्याची जैविक तपासणी वर्षातून दोनदा (दि. १ जून ते ३१ ऑक्टोबर व १ नोव्हेंबर ते ३१ मे या कालावधीत) करण्यासाठी पाण्याचे नमुने गोळा करून विहित मुदतीत जवळच्या कार्यक्षेत्रील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात जमा करणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक ३ प्रमाणे)
- प्रत्येक गाव/वाडी/वस्ती वरील १०० टक्के पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या नमुन्यांची तपासणी होईल याची काळजी घेणे.
- रासायनिक तपासणीसाठी पाणी नमुने घेताना मुख्यत्वे पिण्याच्या पाण्याच्या योजनेच्या स्रोतातून व योजना नसल्यास पिण्याच्या पाण्याच्या वापरात असलेल्या स्रोतातून घ्यावेत.
- जैविक तपासणीसाठी पाणी पुरवठा योजनांचे पाणी नमुने घेताना पाण्याच्या टाकीचे बाह्यद्वार (ESR Outlet) व घरातील नळ जोडणीचे पाणी (FHATC) घ्यावे. ज्या गावात पाणी पुरवठा योजना कार्यान्वित नाही, अशा ठिकाणी जैविक तपासणीसाठी सार्वजनिक व वापरात असलेल्या स्रोतातून नमुने घेण्यात यावेत.
- ज्या स्रोताचे पाणी नमुने जैविक तपासणीत दूषित आढळून येतील अशा स्रोताचे पाणी शुद्ध करण्यासंदर्भात आरोग्य विभागाच्या सल्ल्याने प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करून त्यानंतर अशा स्रोतांचे पाणी नमुने पुन्हा गोळा करून नजीकच्या भुजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या

उपविभागीय प्रयोगशाळेत तपासणीकरीता पाठविणे.

- पाणी नमुने प्रयोगशाळेत तपासणी करिता पाठविताना कॅन (रासायनिक तपासणी करिता) अथवा काचेची बाटली (अणुजैविक तपासणी करिता) वर लेबलिंग करून संबंधित माहिती स्पष्ट नमुद असणे आवश्यक आहे.
- पाणी नमुने प्रयोगशाळेत पाठवितांना कॅन किंवा बाटलीवर नमुद स्रोताचे स्थळ केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावरील नमुद माहितीनुसार असल्याची खात्री करणे.
- ऑर्थोटोल्युडीन द्रावण (Ortho-Toluidine Solution) नजीकच्या भुजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या प्रयोगशाळेमार्फत उपलब्ध करून घेणे.
- वरिष्ठ अधिकार्यांच्या आदेशानुसार वेळोवेळी पाणी नमुने गोळा करणे.
- पाणी गुणवत्तेबाबत केलेल्या कार्यवाहीची नोंदवहीत नियमित नोंद घेणे.
- ग्रामपंचायत ज्या ज्या वेळी ब्लिचिंग पावडर (टी.सी.एल. पावडर) खरेदी करेल त्या त्या वेळी त्याचा नमुना कार्यक्षेतील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात जमा करणे.
- ब्लिचिंग पावडरच्या (टी.सी.एल.पावडर) साठ्याची साठवणूक व्यवस्थित करणे, दैनंदिन वापर करणे व त्याची नोंद ठेवणे.
- ग्रामपंचायतीच्या देखरेखीखाली व ग्रामसेवकांनी दिलेल्या सुचनेनुसार काम करणे.
- पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावरील (IMIS/WQMIS संकेतस्थळावरील) तपासणीच्या नोंदी विचारात घेऊन त्या संख्येनुसारच जलसुरक्षकांना प्रोत्साहनपर मानधन वितरित करण्यात येईल.

ग्रामसेवक / ग्राम विकास अधिकारी

- ग्रामपंचायत क्षेत्रातील सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची यादी दरवर्षी मोबाईल ॲपचा वापर करून अद्ययावत ठेवणे. सदर यादी प्राथमिक आरोग्य केंद्र, पंचायत समिती, विस्तार अधिकारी (आरोग्य), उप विभागीय प्रयोगशाळा (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा), तालुका स्तरीय समिती यांना सादर करणे.
- तीन महिन्यांच्या कालावधीसाठी आवश्यक असणारी चांगल्या दर्जाची ब्लिचिंग पावडर (३३ टक्के क्लोरीन असलेली) उपलब्ध ठेवणे. ग्रामपंचायत ज्या ज्या वेळी ब्लिचिंग पावडर (टी.सी.एल. पावडर) खरेदी करेल त्या त्या वेळी त्याचा नमुना कार्यक्षेतील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात पोहचल्याची शहानिशा करणे. नमुन्याची गुणवत्ता समाधानकारक नसल्यास आरोग्य अधिकारी व रसायनी यांच्या सल्ल्याने प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करणे.
- गावातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या/योजनांच्या रासायनिक आणि जैविक गुणवत्ता तपासणीसाठी पाणी नमुने गोळा करण्याचा वार्षिक कृती आराखडा तयार करणे व

त्यानुषंगाने जलसुरक्षकाकडून पाणी नमुने गोळा करून विहित नमुन्यात व विहित मुदतीत प्रयोगशाळेत (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा) पोहोचतील याची खात्री करणे व तदनंतर प्राप्त पाणी नमुना तपासणी अहवालावर तात्काळ कार्यवाही करणे.

- गावातील विविध योजनेअंतर्गत नव्याने कार्यान्वित सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची व कायमस्वरूपी बंद स्रोतांची माहिती अद्ययावत करून पंचायत समितीला पाठविणे.
- ऑर्थोटोल्युडीन परीक्षण (Ortho-Toluidine Test), क्षेत्रिय परीक्षण संच (फिल्ड टेस्ट किट्स) एकत्रित अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या ५ तारखेपर्यंत तालुका स्तरीय समितीस पाठवणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक १ प्रमाणे)
- जैविकदृष्ट्या दुषित आढळून आलेल्या पिण्याच्या पाणी नमुन्यांच्या प्राप्त अहवालाच्या अनुषंगाने तात्काळ उपाययोजना करणे व केलेल्या कार्यवाहीचा अहवाल तालुकास्तरीय समितीला सादर करणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक २ प्रमाणे)
- ज्या स्रोतांचे पाणी नमुने जैविकदृष्ट्या दुषित आढळून येतील अशा स्रोतांचे पाणी शुद्ध करण्यासंदर्भात प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करून त्यानंतर अशा स्रोतांचे पाणी नमुने पुन्हा जलसुरक्षकामार्फत गोळा करून नजीकच्या भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा प्रयोगशाळेतून तपासून घेणे.
- सलग दोन वेळा रासायनिक तपासणीत दुषित आढळून आलेल्या पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोताभोवती “पाणी पिण्यास अयोग्य” असल्याबाबत फलक लावणे. अशा दुषित स्रोतांचे पाणी पिण्यास योग्य होण्याच्या दृष्टिने उपाययोजना केल्याशिवाय पुन्हा पाणी नमुने प्रयोगशाळेत तपासणीसाठी पाठविण्यात येऊ नयेत.
- रासायनिक व जैविक तपासणीसाठी पाणी नमुने गोळा करताना जलसुरक्षकामार्फत फक्त सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे नमुने घेतले जातील याची दक्षता घ्यावी.
- ज्या सार्वजनिक स्रोतांचे पाणी पिण्यासाठी वापरले जात नाही, अशा स्रोतांचे पाणी नमुने प्रयोगशाळेत तपासणीसाठी पाठविण्यात येऊ नयेत. अशा पिण्यासाठी वापरात नसलेल्या स्रोतांची स्वतंत्र यादी तयार करून सदर यादी प्राथमिक आरोग्य केंद्र, उप विभागीय प्रयोगशाळा (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा), तालुका स्तरीय समिती यांना सादर करणे.
- स्रोताचा परिसर व जलकुंभ नियमित स्वच्छ ठेवण्याच्या दृष्टिने उपाययोजना करणे.
- पाणी गुणवत्तेबाबत केलेल्या कार्यवाहीची नोंद जलसुरक्षकामार्फत नियमित ठेवली जात आहे किंवा कसे याची दक्षता घेणे तसेच जलसुरक्षकांच्या कामावर नियंत्रण ठेवणे.
- पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण करणेसाठी गावांतील पाच महिलांची निवड करणे, निवड केलेल्या महिलांना प्रशिक्षणास उपस्थित राहण्यासाठी प्रोत्साहित करणे.

- पाणी तपासणीबाबतची माहिती सार्वजनिक ठिकाणी दर्शविणे.
- कार्यक्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्रात प्रशिक्षणासाठी उपस्थित राहणे.
- जलजन्य साथीचा उद्रेक झाल्यास त्वरीत प्राथमिक आरोग्य केंद्रास कळविणे.
- जलसुरक्षकांच्या कामाचे मूल्यांकन करून त्याबाबतचा वार्षिक अहवाल गट विकास अधिकाऱ्यांना सादर करणे.

ब) प्राथमिक आरोग्य केंद्र स्तर:-

आरोग्य कर्मचारी, आरोग्य सेवक, आरोग्य पर्यवेक्षक, वैद्यकीय अधिकारी

- आकस्मित ऑर्थोटोल्युडीन परीक्षण (Ortho-Toluidine Test) करणे.
- ग्रामपंचायती मधील पाणी नमुने विहित वेळेत प्राप्त करून घेण्यासाठी वार्षिक कृती आराखडा तयार करणे व त्याची अंमलबजावणी करणे.
- गावातील प्रत्येक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोताचे फिल्ड टेस्ट किटस व स्वच्छता सर्वेक्षणाच्या मदतीने पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण झाल्याचे खात्री करणे. जागतिक आरोग्य संघटनेच्या पाणी सर्वेक्षण मानकांनुसार पाणी नमुने घेऊन आरोग्य विभागाच्या प्रयोगशाळांमध्ये तपासणीकरिता पाठविणे.
- रासायनिक व जैविक तपासणीसाठी जलसुरक्षकांमार्फत प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये प्राप्त झालेले गावातील स्रोतांचे (Source) व घरगुती नळ जोडणीद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या (FHTC) पाण्याचे नमुने आरोग्य कर्मचारी/ आरोग्य सहाय्यक/आरोग्य पर्यवेक्षक यांच्या मार्फत विहित मुदतीत जवळच्या भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या उपविभागीय प्रयोगशाळेत पोहोचवणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक ३ प्रमाणे).
- भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या सनियंत्रणाखालील उपविभागीय प्रयोगशाळेच्या रासायनिक व जैविक तपासणीमध्ये दुषित आढळलेल्या स्रोतांचे पाणी नमुने जलसुरक्षकाने पुन्हा गोळा केल्यानंतर भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा पाणी तपासणी प्रयोगशाळेकडे विहित मुदतीत फेरतपासणीसाठी पाठविणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक ३ प्रमाणे)
- जलसुरक्षकाकडून प्राथमिक आरोग्य केंद्राकडे प्राप्त झालेला ब्लिचिंग पावडर नमुना आरोग्य कर्मचारी/ आरोग्य सहाय्यक/आरोग्य पर्यवेक्षक यांच्यामार्फत जवळच्या भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या उपविभागीय प्रयोगशाळेत पोहोचवणे.
- ग्रामपंचायतीच्या मागणीनुसार, ग्राम पाणी व स्वच्छता समिती यांचेमार्फत ऑर्थोटोल्युडीन द्रावण (Ortho-Toluidine Solution) उपलब्ध करून घेणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे वर्षातून दोन वेळा (एप्रिल व ऑक्टोबर) गावातील समुदयाच्या (प्राधान्याने महिलांच्या) मदतीने स्वच्छता सर्वेक्षण करणे. स्वच्छता सर्वेक्षणामधील माहितीच्या आधारे जोखिमग्रस्त स्रोतांची जोखिम कमी करण्याच्या दृष्टीने उपाययोजना करणे.
- पाणी गुणवत्ता, दुषित पाण्याचा आरोग्यावर होणारा परिणाम इत्यादीबाबत ग्रामस्थांना माहिती

देणे व जनजागृती करणे.

- जलजन्य साथीचा उद्रेक झाल्यास त्वरीत प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करणे तसेच याबाबत ग्रामसेवक/ ग्रामविकास अधिका-यास मार्गदर्शन करणे.
- पाणी नमुने/ ब्लिचींग पावडर नमुने तपासणीच्या निष्कर्षानुसार ग्रामपंचायतींना उपाययोजना सुचविणे.

क) पंचायत समिती स्तर/ तालुका स्तर:-

पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण करण्याकरिता तालुका स्तरावर गट विकास अधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करण्यात यावी. या समितीमध्ये सदस्य म्हणून उप अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा), तालुका आरोग्य अधिकारी, कनिष्ठ भुवैज्ञानिक / सहाय्यक भुवैज्ञानिक, रसायनी (उपविभागीय प्रयोगशाळा, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा), विस्तार अधिकारी (आरोग्य) व सदस्य सचिव म्हणून विस्तार अधिकारी (पंचायत) यांचा समावेश करण्यात यावा. या समितीची सोबतच्या प्रपत्र-अ मधील विषयसूचीनुसार महिन्यातून एकदा आढावा बैठक घेण्यात यावी. सदर बैठकीचा अहवाल मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांना सादर करावा.

गट विकास आधिकारी

- तालुक्यातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची/योजनांची अद्ययावत यादी उप-अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग) यांच्याकडून प्राप्त करून घेणे.
- गावातील विविध योजनेअंतर्गत नव्याने कार्यान्वित सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे स्रोतांची व कायमस्वरूपी बंद स्रोतांची अद्ययावत माहिती ग्रामपंचायत कडून प्राप्त करून घेऊन ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद यांना पाठविणे.
- पंचायत समिती स्तरावर ग्रामपंचायत निहाय पाणी नमुने तपासणी करिता उपविभागीय प्रयोगशाळेतील रसायनी / अणुजैविक तज्ञ यांच्या सहकार्याने वेळापत्रक तयार करून जिल्हा स्तरावर पाठविणे व वेळापत्रकानुसार पाणी नमुने तपासणीकरिता उपविभागीय प्रयोगशाळेत पाठविणे. मान्सुनपूर्व व मान्सुनपश्चात पाणी नमुने तपासणी वेळापत्रक/आराखड्यामध्ये कोणतेही गाव अथवा वाडी-वस्ती वगळली जाणार नाही याची दक्षता घेणे.
- तालुक्यातील रासायनिक व जैविक तपासणीसाठी पाणी नमुने भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या प्रयोगशाळेत पोहचतील याची खात्री करणे.
- तालुक्यातील सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे स्वच्छता सर्वेक्षण कार्यक्रमाचे सनियंत्रण करणे.

- तालुक्यातील पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे दैनंदिन व नियमित शुध्दीकरण करण्याबाबत संबंधितांना सुचना देणे.
- खाजगी स्रोतांच्या पाणी नमुन्यांची अनुषंगिक शासन निर्णयानुसार शुल्क आकारून गुणवत्ता तपासणी करण्याबाबत जनजागृती करणे.
- तालुक्यातील क्षेत्रिय परीक्षण संचाद्वारे (फिल्ड टेस्ट किट्स) पाणी नमुने तपासणीचे सनियंत्रण करणे.
- जलसुरक्षकांच्या कामासंदर्भात ग्रामसेवकांकडून प्राप्त होणारे वार्षिक अहवाल मुल्यांकन व शिफारशीसह उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, पाणी व स्वच्छता, जिल्हा परिषद यांच्याकडे सादर करणे.
- जिल्हा परिषदेकडून प्राप्त झालेले जलसुक्षकांचे मानधन त्यांच्या बचत खात्यामध्ये नियमित जमा होत असल्याची खात्री करणे व झालेल्या खर्चाचे उपयोगिता प्रमाणपत्र जिल्हा परिषदेला सादर करणे.
- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण तसेच उपाययोजनांचा महिन्यातून एकदा आढावा घेणे.
- तालुक्यातील किती ग्रामपंचायतीमधून पाणी नमुने परिक्षणासाठी पाठविण्यात आले नाहीत याची यादी व त्यासंबंधीची कारणे, तसेच कोणकोणत्या ग्रामपंचायतीतील पाणी नमुने प्रयोगशाळेतील निष्कर्षातून वारंवार गुणवत्ताबाधित असल्याचे दिसते याची माहिती घेऊन त्याअनुषंगाने उपाययोजना करणे.
- ग्रामसेवकांकडून प्राप्त झालेला नमुना क्रमांक २ अहवाल जिल्हा परिषदेला पाठविणे.

विस्तार अधिकारी (पंचायत) गटविकास अधिका-यास खालीलप्रमाणे सहाय्य करतील

- तालुक्यातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे नमुने प्राथमिक आरोग्य केंद्र, तालुका स्तरीय समिती, उप विभागीय प्रयोगशाळा (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा) यांना प्राप्त झाले आहेत किंवा कसे याचा आढावा घेऊन प्राप्त झाले नसल्यास त्याबाबत उचित कार्यवाही करावी.
- पंचायत समिती स्तरावर ग्रामपंचायतनिहाय मान्सुनपुर्व व मान्सुनपश्चात पाणी नमुने तपासणी करिता उपविभागीय प्रयोगशाळेतील रसायनी/अणुजैविक तज्ञ यांच्या सहकार्याने वेळापत्रक तयार करणे.
- जलसुरक्षकांनी केलेल्या कामाची तपासणी ग्रामपंचायतीच्या भेटी दरम्यान करणे व तशी नोंद ग्रामपंचायतीच्या पुस्तिकेत करणे.
- तालुक्यातील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण करणे.
- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व उपाययोजनांचा आढावा महिन्यातून एक वेळा घेणे.

- तालुक्यातील सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे स्वच्छता सर्वेक्षण कार्यक्रमाचे सनियंत्रण करणे.
- क्षेत्रिय परीक्षण संचाद्वारे (फिल्ड टेस्ट किट्स) तालुक्यातील होणा-या पाणी नमुने तपासणीचे सनियंत्रण करणे.
- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षणाबाबत ग्रामसेवक व जल सुरक्षक यांच्या कामांचा आढावा घेणे.
- तालुक्यातील रासायनिक व जैविक तपासणीसाठीचे पाणी नमुने, ब्लिचिंग पावडर नमुने इत्यादी भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा/उपविभागीय प्रयोगशाळेत पोहोचतील याची खात्री करणे.
- तालुक्यातील दुषित पाणी नमुने फेर तपासणीसाठी (रासायनिक व जैविक) भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा प्रयोगशाळेत पोहोचतील याची खात्री करणे.

उपविभागीय प्रयोगशाळा स्तर

- गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची (Source) रासायनिक तपासणी तपासणी Drinking Water Standard BIS : १०५०० (२०१२) नुसार (pH value, Total dissolved solids, Turbidity, Chloride, Total alkalinity, Total hardness, Sulphate, Iron, Total arsenic, Fluoride, Nitrate, Colour, Odour, Residual Chlorine या घटकांसाठी) वर्षातून १ वेळा (१ ऑक्टोबर ते ३१ मार्च या कालावधीत) करणे.
- तसेच, गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे स्रोतांची (Source) व घरगुती नळ जोडणीद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या (FHTC) पाण्याची अणुजैविक तपासणी Drinking Water Standard BIS : १०५०० (२०१२) नुसार (Total Coliform Bacteria, E.coli or Thermotolerant Coliform Bacteria या घटकांसाठी) वर्षातून २ वेळा (१ जुन ते ३१ ऑक्टोबर व १ नोव्हेंबर ते ३१ मे या कालावधीत) करणे.
- जलसुरक्षकामार्फत प्रयोगशाळेत तपासणी करिता आलेल्या पाणी नमुन्यांच्या कॅन व काचेच्या बाटली वर लेबलिंग करून त्यावर आवश्यक माहिती स्पष्ट नमुद असल्याची खात्री करणे.
- कॅन व काचेच्या बाटली वर नमुद स्थळ केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळाशी जुळत असल्याची खात्री करणे.
- अणुजैविक तपासणीत दुषित आढळलेल्या पाणी नमुन्यांची माहिती तपासणीच्या दुसऱ्या दिवशी (२४ तासांच्या आत) अहवाल स्वरूपात फोन/ई-मेल द्वारे संबंधित ग्रामपंचायतीला उपविभागीय प्रयोगशाळा स्तरावरून व कार्यक्षेत्रातील प्राथमिक आरोग्य केंद्र व तालुका स्तरीय समिती यांना दोन दिवसांच्या आत लेखी स्वरूपात वरिष्ठ भुवैज्ञानिक यांच्या मार्फत कळविणे.
- रासायनिक तपासणीत दुषित आढळलेल्या पाणी नमुन्यांची माहिती तपासणीनंतर एक

आठवड्यात अहवाल स्वरूपात ग्रामपंचायतीला व कार्यक्षेत्रील प्राथमिक आरोग्य केंद्र व तालुका स्तरीय समिती यांना वरिष्ठ भुवैज्ञानिक यांच्या मार्फत कळविणे.

- प्रयोगशाळेत तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांचा संकलित अहवाल प्रत्येक महिन्यांच्या एक तारखेला वरिष्ठ भुवैज्ञानिक व तालुका स्तरीय समितीस सादर करणे.
- तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांची नोंद नोंदवहीत, संगणकावर व केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर प्रत्येक महिन्याच्या एक तारखेपर्यंत पूर्ण करणे.
- अनुषंगिक शासन निर्णयानुसार खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासणी विहित फी आकारून करणे.
- वरिष्ठ अधिकाऱ्यांच्या आदेशानुसार वेळोवेळी पाणी नमुने गोळा करणे.
- प्रयोगशाळेत होणाऱ्या सर्व कामाचे सनियंत्रण करणे.

तालुका आरोग्य अधिकारी

- तालुक्यांतर्गत असलेल्या सर्व प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये जलसुरक्षकांमार्फत रासायनिक व जैविक तपासणीसाठी प्राप्त झालेले पाणी नमुने जवळच्या भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या प्रयोगशाळेत पोहचल्याची शहानिशा करणे व त्यानुसार जिल्हा परिषदेस अहवाल सादर करणे.
- तालुका अंतर्गत असलेल्या सर्व प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये जलसुरक्षकांमार्फत ब्लीचिंग पावडर नमुने सार्वजनिक आरोग्य विभागाच्या प्रयोगशाळेत पोहचल्याची शहानिशा करणे व त्यानुसार जिल्हा परिषदेस अहवाल सादर करणे.
- आरोग्य विभागाने पाणी सर्वेक्षण कार्यक्रमांतर्गत घेतलेल्या नमुन्यांचा अहवाल व त्यावरील उपाययोजना जिल्हा परिषदेस सादर करणे.
- भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या सनियंत्रणाखालील उपविभागीय प्रयोगशाळेतील तपासणीत दुषित आढळलेल्या स्रोतांचे नमुने भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा प्रयोगशाळेत फेर तपासणी करिता पाठविणे व पोहोचल्याची खात्री करणे व तसा अहवाल जिल्हा परिषदेस सादर करणे.
- दूषित आढळलेल्या पाणी नमुन्यांबाबत तात्काळ प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करून त्याचा अहवाल जिल्हा परिषदेस सादर करणे.
- तालुकांतर्गत असलेल्या सर्व प्राथमिक आरोग्य केंद्रामार्फत सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे परिसर स्वच्छता सर्वेक्षण वर्षातून २ वेळा (एप्रिल व ऑक्टोबर) करण्यात येत असल्याची खात्री करणे व तसा अहवाल जिल्हा परिषदेस सादर करणे.
- तालुक्यातील पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण या बाबीचा आढावा घेऊन प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करण्याबाबत सूचना निर्गमित करणे.

ड) जिल्हा स्तर:-

जिल्हा स्तरावरील पाणी गुणवत्ता व सनियंत्रण करण्याकरिता जिल्हा स्तरावर मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती गठीत करण्यात यावी. या समितीमध्ये सदस्य म्हणून कार्यकारी अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा), जिल्हा आरोग्य अधिकारी, वरिष्ठ भूवैज्ञानिक (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा), जिल्हा आरोग्य प्रयोगशाळा प्रमुख, उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पंचायत), उप अभियंता (यांत्रिकी), उप अभियंता (देखभाल दुरुस्ती) व सदस्य सचिव म्हणून उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता) यांचा समावेश करण्यात यावा. या समितीची सोबतच्या प्रपत्र-अ मधील विषयसूचीनुसार महिन्यातून एकदा आढावा बैठक घेण्यात यावी. त्याचा अहवाल राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन कार्यालयास पाठविण्यात यावा.

कार्यकारी अभियंता (ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग)

- पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागामार्फत Geo-tagging करण्यात आलेल्या सार्वजनिक पाणी पुरवठा योजना व उपांगे तसेच, सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत यांची तालुकानिहाय संख्यात्मक माहिती केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर (IMIS) अद्ययावत करणे.
- गावातील विविध योजनेअंतर्गत नव्याने कार्यान्वित सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची व कायमस्वरूपी बंद स्रोतांची पंचायत समिती स्तरावरून प्राप्त माहिती केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर (IMIS) अद्ययावत करणे.
- सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे स्रोत व पाणीपुरवठा योजनांची उपांगे Geo-tagging करणे व त्याची माहिती केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर (IMIS) अद्ययावत करणे.
- पाणी गुणवत्ता तपासणीत रासायनिकदृष्ट्या दूषित आलेल्या पाणी नमुन्यांबाबत उपाययोजना करणे व त्याचा मासिक अहवाल जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन सादर करणे.
- केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर (IMIS/WQMIS) नोंदीनुसार पाणी गुणवत्ताबाधित क्षेत्रात उपाययोजना करणे. RO/DFU कार्यान्वित करण्याबाबत आवश्यक कार्यवाही करणे.

भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा जिल्हा प्रयोगशाळा प्रमुख - वरिष्ठ भूवैज्ञानिक

- जिल्ह्यातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांतून (Source) प्राप्त पाणी नमुन्यांची वर्षातून एकदा रासायनिक तपासणी Drinking Water Standard BIS : १०५०० (२०१२) नुसार (pH value, Total dissolved solids, Turbidity, Chloride, Total alkalinity, Total hardness, Sulphate, Iron, Total arsenic, Fluoride, Nitrate, Colour, Odour, Residual Chlorine या घटकांसाठी) व बाधित स्रोतांची फेर तपासणी करण्यात आल्याबाबत खात्री करणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक ६ प्रमाणे)

- तसेच, गावातील प्रत्येक सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे स्रोतांची (Source) व घरगुती नळ जोडणीद्वारे पुरवठा करण्यात येणा-या (FHTC) पाण्याची अणुजैविक तपासणी Drinking Water Standard BIS : १०५०० (२०१२) नुसार (Total Coliform Bacteria, E.coli or Thermotolerant Coliform Bacteria या घटकांसाठी) वर्षातून दोन वेळा करण्यात आल्याबाबत खात्री करणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक ६ प्रमाणे)
- रासायनिक व जैविक रासायनिक तपासणीकरिता जलसुरक्षकांनी ऑप्लिकेशनद्वारे गोळा केलेले नमुने व उपलब्ध जलस्रोतांबाबतची माहिती यांची सांगड घालून खात्री करणे.
- जैविक तपासणीत योग्य व दुषित आढळलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती ई-मेल, व्हाटसअप, एसएमएस द्वारे तात्काळ ग्रामपंचायतीस उपविभागीय प्रयोगशाळा मार्फत व कार्यक्षेत्रील प्राथमिक आरोग्य केंद्र, तालुका आरोग्य अधिकारी व तालुकास्तरीय समिती यांना देणे. तसेच सदर अहवाल संबंधित संस्थांना यथावकाश लेखी स्वरूपात वरिष्ठ भूवैज्ञानिक यांच्यामार्फत कळविणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक ४ व ५ प्रमाणे)
- रासायनिक तपासणीत योग्य व दुषित आलेल्या पाणी नमुन्यांची माहिती तपासणीनंतर उपविभागीय प्रयोगशाळा मार्फत एक आठवड्यात लेखी स्वरूपात इमेलद्वारे ग्रामपंचायतीस व कार्यक्षेत्रील प्राथमिक आरोग्य केंद्र, तालुका आरोग्य अधिकारी व तालुका स्तरीय समिती यांना कळविणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक ४ व ५ प्रमाणे)
- जिल्ह्यातील जिल्हा व सर्व उपविभागीय प्रयोगशाळा यांच्याकडून तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांचा, एकत्रित मासिक अहवाल पुढील महिन्याच्या १० तारखेपर्यंत विभागीय सनियंत्रण कक्ष (भू.स.वि.यं.), जिल्हा आरोग्य अधिकारी व जिल्हा स्तरीय समितीस सादर करणे. (सोबतच्या नमुना क्रमांक ७ प्रमाणे)
- जिल्हा प्रयोगशाळेत तपासलेल्या सर्व पाणी नमुना तपासणीच्या परिणामांची नोंद नोंदवहीत, संगणकावर, केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर (IMIS/WQMIS) पुढील महिन्याच्या २५ तारखेपर्यंत करणे.
- उपविभागीय प्रयोगशाळेतून फेर तपासणीसाठी प्राप्त नमुने तसेच, जिल्ह्यातील विविध स्रोतातून घेण्यात आलेले नमुने अशा प्रकारे जिल्हा प्रयोगशाळेत किमान २५० पाणी नमुने प्रती महिना म्हणजेच ३००० पाणी नमुने एक वर्षामध्ये तपासण्याचे उद्दिष्ट पूर्तीबाबत कार्यवाही करणे.
- जिल्ह्यातील सर्व उपविभागीय प्रयोगशाळा यांच्याकडून तपासलेल्या पाणी नमुना तपासणीच्या परिणामांची नोंद नोंदवहीत, संगणकावर व केंद्र शासनाच्या संकेत स्थळावर (IMIS/WQMIS) संबंधित जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळेकडून विहित कालावधीत होते किंवा कसे याबाबत

सनियंत्रण करणे. त्याचा अहवाल प्रादेशिक उपसंचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा यांना सादर करणे.

- जिल्ह्यातील सर्व जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळा NABL मानांकन प्राप्त करणेबाबत कार्यवाही करणे.
- जिल्ह्यातील जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळांचे मुल्यांकन व सुधारणा आराखडा (Laboratory Assessment & Improvement Plan) याबाबत सनियंत्रण करणे. त्यामध्ये आढळलेल्या त्रुटींची पूर्तता करणे.
- जिल्ह्यातील जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळांचे क्रमवारी (Ranking of Laboratory) याबाबत सनियंत्रण करणे व त्यामध्ये आढळलेल्या त्रुटींची पूर्तता करणे.
- खाजगी स्रोतांच्या पाणी नमुन्यांची अनुषंगिक शासन निर्णयानुसार शुल्क आकारून तपासणी करणे व तसेच याबाबत व्यापक स्तरावर जनजागृती करणे.
- जिल्ह्यातील जिल्हा व सर्व उपविभागीय प्रयोगशाळेत होणाऱ्या कामाचे सनियंत्रण करणे.
- जिल्ह्यातील सर्व प्रयोगशाळांमध्ये रसायने, काचेचे साहित्य, उपकरणे, संगणक, इंटरनेट व मनुष्यबळ अद्ययावत राहिल याची खात्री करणे.

जिल्हा आरोग्य अधिकारी

- जिल्ह्यातील सर्व पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे परिसर स्वच्छता सर्वेक्षण वर्षातून २ वेळा झाल्याची शहानिशा करणे व मार्गदर्शक सुचनांनुसार जिल्ह्यातील सर्व ग्रामपंचायतीस लाल/पिवळे /हिरवे /चंदेरी कार्ड वितरीत करणे.
- भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळेत जैविक तपासणी तसेच, फेरतपासणीत आढळलेल्या बाधित पाणी नमुन्यांच्या अहवालाच्या अनुषंगाने संबंधित वाडयावस्त्या मध्ये शुध्द पाणी पुरवठा होण्याच्या अनुषंगाने उपाययोजनांची खात्री करणे.
- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षणांतर्गत घेण्यात आलेल्या पाणी नमुन्यांच्या अहवालामध्ये तफावत असल्यास यासंबंधीचा अहवाल व उपाययोजनांबाबत अहवाल मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांना सादर करणे.
- जिल्ह्यामध्ये आरोग्य प्रयोगशाळेत तपासणी करण्यात आलेल्या ब्लिचिंग पावडरच्या अहवालानुसार उपाययोजना करणे.
- जिल्ह्यातील प्राथमिक आरोग्य केंद्रामध्ये जलसुरक्षकामार्फत रासायनिक व अणुजैविक तपासणी तसेच फेरतपासणीसाठी प्राप्त झालेले पाणी नमुने आरोग्य कर्मचारी/आरोग्य सहाय्यक/आरोग्य पर्यवेक्षक यांच्यामार्फत जवळच्या भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या प्रयोगशाळेत पोहचल्याची शहानिशा करणे.

- फेर तपासणी साठी नमुने पाठविण्याची पद्धत : उपविभागीय प्रयोगशाळेतील बाधित आलेले नमुने जिल्हा प्रयोगशाळा व जिल्हा प्रयोगशाळेतील बाधित आलेल्या नमुन्यांची विभागीय प्रयोगशाळेत तपासणी करण्यात यावी.
- जिल्ह्यातील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण या बाबीचा आढावा घेऊन प्रतिबंधात्मक कार्यवाही / उपाय योजना करण्याबाबत सूचना निर्गमित करणे.
- ब्लिचिंग पावडर तपासणीचा अहवाल आरोग्य प्रयोगशाळेमार्फत ग्रामपंचायत व जिल्हापरिषद यांना सादर करण्यात येईल. एकत्रित मासिक अहवाल पुढील महिन्याच्या १० तारखेपर्यंत जिल्हा आरोग्य अधिकारी व जिल्हा स्तरीय समितीस सादर करणे.

उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता) जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन, जिल्हा परिषद

- जिल्ह्यातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची अद्ययावत यादी कार्यकारी अभियंता, (ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग) यांच्याकडून प्राप्त करून घेणे व सदर माहिती शासनास सादर करणे.
- ग्रामपंचायतनिहाय मान्सुन व मान्सुनपश्चात पाणी नमुने तपासणी करिता उपविभागीय प्रयोगशाळेतील रसायनी/अणुजैविक तज्ञ (भू.स.वि.यं.) यांच्या सहकार्याने पंचायत समिती स्तरावर तयार करण्यात आलेले वेळापत्रक संकलित करून जिल्हयाचे एकत्रित वेळापत्रक तयार करणे व त्यानुसार अंमलबजावणी करणे.
- पाणी गुणवत्ता विषयक वार्षिक कृती आराखडा तयार करणे, शासनास वेळेत पाठविणे व त्याची नोंद केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर (IMIS/WQMIS) करणे.
- रासायनिक व जैविक तपासणीसाठीचा वार्षिक आरखडा तयार करणे, त्यानुसार जिल्ह्यातील सर्व वाड्या वस्त्यामधील सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे पाणी नमुने तपासणीसाठी व फेर तपासणीसाठी भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा व उप विभागीय प्रयोगशाळेत पोहचतील याची खात्री करणे.
- प्रत्येक गाव/वाडी/वस्ती वरील सार्वजनिक व वापरात असणा-या १०० टक्के स्रोतांच्या नमुन्यांची तपासणी होईल याची काळजी घेणे.
- रासायनिक व जैविक तपासणीमध्ये दूषित आढळलेल्या नमुन्यांबाबतची माहिती भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेकडून प्राप्त करून जिल्हा आरोग्य अधिकारी व कार्यकारी अभियंता (ग्रा.पा. पु.) यांना प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करण्यासाठी कळविण्याबाबत सर्व जबाबदारी उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांची राहिल.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या परिसर स्वच्छता सर्वेक्षण कार्यक्रमाचे सनियंत्रण करणे. स्वच्छता सर्वेक्षण कार्यक्रम वर्षातून दोन वेळा राबवून अहवाल एकत्रित करणे, त्याची

- केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर (IMIS/WQMIS) नोंद घेणे व त्यानुसार शासनास अहवाल सादर करणे.
- खाजगी स्रोतांच्या पाणी नमुन्यांची अनुषंगिक शासन निर्णयानुसार शुल्क आकारून तपासणी करण्याबाबत व्यापक स्तरावर जनजागृती करणे.
 - जिल्ह्यातील ब्लिचिंग पावडरच्या उपलब्धतेचा व त्यातील क्लोरिन गुणवत्तेच्या तपासणीचा आढावा घेणे.
 - रासायनिक तपासणीमध्ये Drinking Water Standard BIS : १०५०० (२०१२) नुसार कमाल मर्यादेच्या सीमा रेषेवर आढळलेल्या सार्वजनिक स्रोतांच्या पाणी नमुन्यांबाबत सनियंत्रण करणे व त्यानुसार राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन - पाणी गुणवत्ता कक्ष यांना कळविणे.
 - पिण्याच्या पाण्याचे दैनंदिन व नियमित शुध्दीकरण करण्याबाबत संबंधितांना सूचना देणे व मार्गदर्शन करणे.
 - क्षेत्रिय परीक्षण संचाचे (फिल्ड टेस्ट किटस) खरेदी, वितरण व त्याद्वारे होणा-या तपासणीचे सनियंत्रण करणे व सदर तपासण्यांचा अहवाल एकत्रित करून विहित वेळेत शासनास सादर करणे.
 - पाणी गुणवत्ता विषयक प्रशिक्षण, गावातील पाणी गुणवत्ता तपासणी करण-या स्वयंसेवी महिलांची नोंद, स्वच्छता सर्वेक्षण, फिल्ड टेस्ट किटस् इ. नोंदी केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर (IMIS/WQMIS) तसेच, वेळोवेळी देण्यात आलेल्या निर्देशांनुसार MRSAC च्या संकेतस्थळावर योजना/स्रोत याबाबत अद्ययावत माहितीची नोंद जिल्ह्यातील संबंधित कार्यालयाकडून होईल याची खात्री करणे.
 - जिल्ह्यातील सर्व वाड्या वस्त्यामधील सर्व सार्वजनिक व वापरात असणा-या पिण्याच्या पाण्याचे स्रोतांचे पाणी नमुने प्रयोगशाळेत पोहोचतील याबाबत प्रत्येक महिन्याला आढावा घेणे व त्यानुसार कार्यवाही करणे.
 - जलसुरक्षकांच्या मानधनाचा प्रस्ताव विहित वेळेत राज्य पाणी व स्वच्छता मिशनला सादर करणे व जलसुरक्षकांचे मानधन वेळेत त्यांच्या खात्यात जमा होईल याची खात्री करणे.
 - माहिती, शिक्षण व संवाद सल्लागार यांच्या मदतीने पाणी गुणवत्ता विषयक जन जागृती करणे.
 - मनुष्यबळ विकास सल्लागार यांच्या मदतीने पाणी गुणवत्ता विषयक प्रशिक्षण आयोजित करणे.
 - जिल्ह्यातील भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा व आरोग्य विभाग यांच्याशी समन्वय साधणे.
 - पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रम व त्याअंतर्गत घेण्यात येणा-या उपाययोजनांचा आढावा महिन्यातून एकदा घेणे.
 - जलसुरक्षकांची वर्षात दोनदा करावयाची प्रशिक्षणे उत्तमरित्या होतील याची दक्षता घेणे व जिल्ह्यातील जलसुरक्षकांच्या कामावर सनियंत्रण ठेवणे.

लेखाधिकारी, जिल्हा पाणी व स्वच्छता मिशन, जिल्हा परिषद

- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमासाठी प्राप्त झालेल्या निधीचे उपयोगिता प्रमाणपत्र तयार करुन विहित वेळेत मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांना सादर करणे.
- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमासाठी प्राप्त झालेला जलसुरक्षक निधी जलसुरक्षक यांच्या खात्यावर जमा करणेबाबत कार्यवाही करणे.
- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमासाठी प्राप्त झालेला निधी, प्राप्त झालेल्या उद्देशासाठी खर्च होत आहे याबाबत खात्री करणे.
- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमासाठी प्राप्त झालेला निधीचे सनियंत्रण करणे.

मुख्य कार्यकारी अधिकारी

- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रम व त्याअंतर्गत घेण्यात येणा-या उपाययोजनांबाबत गट विकास अधिकारी यांचा आढावा घेणे.
- जैविक व रासायनिक तपासणी यामध्ये दुषित आढळलेल्या पाणी नमुन्याबाबत केलेल्या प्रतिबंधात्मक कार्यवाहीचा अहवाल विभागीय आयुक्त यांना प्रत्येक महिन्याच्या ८ तारखेपर्यंत पाठविणे.
- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण या दोन्ही बाबतीत नियमितपणे आढावा घेऊन संबधितांना सुचना निर्गमित करणे.
- जलसुरक्षकांच्या मानधनाचा प्रस्ताव उपयोगिता प्रमाणपत्रासह राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन यांना विहित वेळेत पाठविणे.
- पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमासाठी प्राप्त झालेल्या निधीचे उपयोगिता प्रमाणपत्र विहित वेळेत शासनास सादर करणे.

इ) विभागस्तर**प्रादेशिक उपसंचालक, विभागीय प्रयोगशाळा, विभागीय सनियंत्रण कक्ष, (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा)**

- भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या सनियंत्रणाखालील उप विभागीय प्रयोगशाळेत तपासणीत दुषित आढळून आलेल्या स्रोतांच्या नमुन्यांची भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या जिल्हा प्रयोगशाळेमध्ये फेरतपासणी झाल्याची खात्री करणे.
- विभागातील सर्व प्रयोगशाळा रसायने, काचेचे साहित्य, उपकरणे, संगणक, इंटरनेट व मनुष्यबळ यांनी अद्ययावत राहिल याची खात्री करणे.
- विभागातील जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळांना गरजेनुसार भेटी देणे.
- रसायने, काच सामान, उपकरणे व अहवाल याबाबत तांत्रिक मार्गदर्शन करणे.
- विभागातील जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळा NABL गुणांकन करणेबाबत तांत्रिक मार्गदर्शन

करणे.

- विभागातील जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळांचे मुल्यांकन व सुधारणा आराखडा (Laboratory Assessment & Improvement Plan) याबाबत सनियंत्रण करणे व त्यामध्ये आढळलेल्या त्रुटींची पूर्तता करणे.
- विभागातील जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळांचे क्रमवारी (Ranking of Laboratory) याबाबत सनियंत्रण करणे व त्यामध्ये आढळलेल्या त्रुटींची पूर्तता करणे.
- विभागातील सर्व प्रयोगशाळांकडून तपासलेल्या पाणी नमुना तपासणीच्या परिणामांची नोंद नोंदवहीत, संगणकावर व केंद्र शासनाच्या संकेत स्थळावर (IMIS/WQMIS) संबंधीत प्रयोगशाळांकडून विहित कालावधीत होते किंवा कसे याबाबत सनियंत्रण करणे. त्याचा मासिक अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या १५ तारखेपर्यंत आयुक्त, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, पुणे यांना सादर करणे.
- विभागातील सर्व जिल्हा परिषदांशी समन्वय साधणे व विभागातील पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण करणे.

विभागीय आयुक्त कार्यालय - उप आयुक्त (विकास)

- प्रशासकीय विभागातील सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांची सोबतच्या प्रपत्र-अ मधील विषयसूचीनुसार तीन महिन्यातून एकदा आढावा बैठक घेणे व त्याचा अहवाल राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन कार्यालयास विहित वेळेत पाठविणे.
- ब्लिचिंग पावडर तपासणी, रासायनिक व जैविक तपासणी यांमध्ये दुषित आढळलेल्या नमुन्यांबाबत प्रतिबंधात्मक कार्यवाही करण्याबाबत संबंधितांना सूचना देणे.

ई) राज्य स्तर:-

सहसंचालक, वरिष्ठ रसायनी व राज्य सनियंत्रण कक्ष (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा)

- राज्यातील पाणी गुणवत्ता तपासणी व सनियंत्रण कार्यक्रमांतर्गत कार्यरत राज्य, विभागीय, जिल्हा व उप विभागीय पाणी तपासणी प्रयोगशाळांचे सनियंत्रण करणे.
- राज्यातील सर्व प्रयोगशाळा रसायने, काचेचे साहित्य, उपकरणे, संगणक, इंटरनेट व मनुष्यबळ यांनी अद्ययावत राहतील याची खात्री करणे.
- राज्यातील सर्व प्रयोगशाळांकडून तपासलेल्या पाणी नमुना तपासणीच्या परिणामांची नोंद नोंदवहीत, संगणकावर व केंद्र शासनाच्या संकेत स्थळावर (IMIS/WQMIS) संबंधीत प्रयोगशाळांकडून विहित कालावधीत होते किंवा कसे याबाबत सनियंत्रण करणे. त्याचा जिल्हानिहाय मासिक अहवाल राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन व शासनास सादर करणे.

- राज्य प्रयोगशाळेमार्फत राज्यातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांच्या ५ टक्के पाणी नमुने तपासणीबाबत (जिल्हा प्रयोगशाळेत बाधित आलेल्या पाणी नमुन्यांच्या फेरतपासणीसह) कार्यवाही करणे.
- राज्यातील राज्य, जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळा NABL गुणांकन करणेबाबत कार्यवाही करणे.
- राज्यातील राज्य, जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळांचे मुल्यांकन व सुधारणा आराखडा (Laboratory Assessment & Improvement Plan) याबाबत संनियंत्रण करणे. त्यामध्ये आढळलेल्या त्रुटींची पूर्तता करणे.
- राज्यातील राज्य, जिल्हा व उपविभागीय प्रयोगशाळांचे क्रमवारी (Ranking of Laboratory) याबाबत संनियंत्रण करणे व त्यामध्ये आढळलेल्या त्रुटींची पूर्तता करणे.
- राज्यातील तपासलेल्या सर्व पाणी नमुन्यांचा संकलित तपासणी अहवाल प्रत्येक महिन्याच्या १५ तारखेला पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग व राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन कार्यालयास सादर करणे.
- पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग व सार्वजनिक आरोग्य विभाग यांच्याशी समन्वय साधणे .

उ) शासन स्तर

शासनस्तरावर पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाचा आढावा घेण्याकरिता मा. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग यांच्या अध्यक्षतेखाली व अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव (सार्वजनिक आरोग्य विभाग), अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव (ग्राम विकास विभाग), आयुक्त, (भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा), उपायुक्त (विकास) महसूली विभाग (सर्व), अभियान संचालक, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व) यांच्या उपस्थितीमध्ये सहा महिन्यातुन एकदा आढावा बैठक घेण्यात येईल.

३. जबाबदारी निश्चिती :-

ग्रामपंचायत, पंचायत समिती व जिल्हा परिषदामधील संबंधित अधिकारी/कर्मचारी यांच्यावर सोपविण्यात आलेल्या पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण आणि सर्वेक्षणाच्या प्रभावी अंमलबजावणीच्या जबाबदारीमध्ये कोणत्याही प्रकारची कसूर केल्यास, संबंधित अधिकारी/कर्मचारी यांचेविरुद्ध मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८, महाराष्ट्र जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या अधिनियम १९६१ वा त्यांना लागू असलेल्या सेवा विषयक नियमातील तरतुदीनुसार शिस्तभंगविषयक कारवाई करण्यात येईल.

सदर शासन निर्णय सार्वजनिक आरोग्य विभाग व ग्राम विकास विभाग यांच्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२२०७२०१०३३०९४३२८ असा आहे.हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे .

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

**ANUSHKA
ANIRUDH
DALVI**

Digitally signed by ANUSHKA ANIRUDH DALVI
DN: c=IN, o=GOVERNMENT OF
MAHARASHTRA, ou=WATER SUPPLY AND
SANITATION DEPARTMENT,
postalCode=400032, st=Maharashtra,
2.5.4.20=fed445c6e1357ae0c8533741733e53
bdac703b68fe5273dbcfce2914e0ac003,
pseudonym=788F41926BA617FC3320DC895
2A519D487C674CD,
serialNumber=73F1FB9D6CB3DAFBAD56FB
8AD850EDES1730924E3CF0C7CD07F0DACC6
5316C5, cn=ANUSHKA ANIRUDH DALVI
Date: 2022.07.20 16:52:39 +05'30'

श्रीमती अनुष्का दळवी

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

१. मा. मंत्री, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग यांचे खाजगी सचिव
२. मा. राज्यमंत्री, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग यांचे खाजगी सचिव
३. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
४. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई
५. अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, मुंबई
६. सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, एक्सप्रेस टॉवर्स, नरिमन पॉईंट मुंबई.
७. अभियान संचालक, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर, नवी मुंबई.
८. आयुक्त, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे
९. विभागीय आयुक्त (सर्व)
१०. जिल्हाधिकारी (सर्व)
११. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व).
१२. अधिक्षक अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (सर्व)
१३. कार्यकारी अभियंता, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण (सर्व)
१४. सहसंचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, पुणे.

१५. प्रादेशिक उपसंचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा (सर्व प्रादेशिक विभाग)
१६. उपसंचालक (आरोग्यसेवा), राज्य आरोग्य प्रयोगशाळा, पुणे.
१७. कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद (सर्व)
१८. जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
१९. उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (पाणी व स्वच्छता), जिल्हा परिषद (सर्व).
२०. उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रा.पं.), जिल्हा परिषद (सर्व).
२१. गट विकास अधिकारी, पंचायत समिती सर्व.
२२. निवड नस्ती, कार्यासन पा.पु. - १२

(शासन निर्णय क्रमांक -डब्ल्यूक्यूएम २०१८/प्र क्र.६२/पापु-१२ मंत्रालय मुंबई-३२, दिनांक २० जुलै, २०२२ चे सहपत्र)

पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण आणि सर्वेक्षणाची प्रभावी अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने सहपत्र :-

नमुना-१						
ग्रामपंचायत स्तरावरील तपासणीचा निष्कर्ष						
ग्रामपंचायतीच्या हद्दीतील सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची संख्या -						
तपासणीचा दिनांक						
ग्रा. पं. चे. नाव		तालुका	जिल्हा		वर्ष /महिना	
अ.क्र.	स्रोताचे ठिकाण	रासायनिक फिल्ड टेस्ट किट्स			जैविक फिल्ड टेस्ट किट्स तपासणी	
		योग्य	अयोग्य	शेरा (कोणत्या घटकासाठी अयोग्य)	योग्य	अयोग्य
१	२	३	४	५	६	७
१						
२						
३						

ऑर्थोटोल्युडीन परीक्षण (Ortho-Toluidine Test)		तपासणीचा दिनांक -	
योग्य	अयोग्य	शेरा	
८	९	१०	

ग्रामसेवकाची स्वाक्षरी

नमुना-२									
ग्रामपंचायत स्तरावर अयोग्य पाणी नमुने व TCL पावडर अहवालावर केलेली कार्यवाही									
ग्रा. पं. चे. नाव	तालुका	जिल्हा			वर्ष / महिना				
अ.क्र.	तपशील	स्रोताचा प्रकार (हातपंप, विहीर इ)	स्रोताचे स्थळवर्णन	स्रोताचा सांकेतांक	अवलंबून असलेली लोकसंख्या अंदाजे	स्रोताची स्वच्छता सर्वेक्षण-जोखीम	केलेल्या कार्यवाहीचा दिनांक	केलेली कार्यवाही	शेरा
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	रासायनिक/जैविक फिल्ड टेस्ट किट्स च्या तपासणीचे निष्कर्ष अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								
२	प्रयोगशाळेतील जैविक तपासणीचे निष्कर्ष अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								
३	प्रयोगशाळेतील रासायनिक तपासणीचे निष्कर्ष अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								
४	ओ. टी. टेस्ट अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								
५	टी.सी.एल. पावडर वापरण्यास अयोग्य असल्यास केलेली कार्यवाही व दिनांक								

सही- ग्रामसेवक

नमुना-३									
Geofencing मोबाईल ॲप द्वारे गावातील पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे पाणी नमुने गोळा केल्याचा गोषवारा - रासायनिक/जैविक									
ग्रा. पं. चे. नाव		तालुका			जिल्हा		वर्ष/महिना		
प्रयोगशाळेचे नाव									
अ.क्र.	वाडी/वस्तीचे नाव	स्रोतांचे स्थळ	स्रोताचा प्रकार	स्रोताचा सांकेतांक	स्रोत हंगामी/बारमाही	अवलंबून असलेली लोकसंख्या	पाणी नमुना गोळा केल्याचा दिनांक	पाणी नमुन गोळा करणाऱ्याचे नाव	शेरा
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१									
२									
३									
४									
५									
६									
७									
८									
९									
१०									
टीप : प्राप्त पाणी नमुन्याची माहिती संगणकावर प्रयोगशाळेतील रसायनी /अनुजैविक तज्ञ यांनी तयार करावी.									
सही - जलसुरक्षक					सही- ग्रामसेवक				

नमुना-४											
जिल्हा/ उपविभागीय प्रयोगशाळा- ग्रामपंचायत निहाय जैविक तपासणी अहवाल											
ग्रा. पं. चे. नाव		तालुका					जिल्हा			वर्ष	
अ. क्र.	ग्रा.पं. चे नाव	वाडी/वस्ती -चे नाव	स्रोता-चे स्थळ	स्रोता-चा प्रकार	स्रोताचा सांकेतांक	स्रोत हंगामी/ बारमाही	अवलंबून असलेली लोकसंख्या	पाणी नमुने गोळा केल्याचा दिनांक व वेळ	पाणी नमुने तपासल्याचा दिनांक	पिण्यास योग्य/ अयोग्य	शे रा
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
१											
२											
३											
४											
५											

टीप : तपासलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती संगणकावर व केंद्राच्या संकेतस्थळावर प्रयोगशाळेतील रसायनी/अनुजैविक तज्ञ यांनी करावी.

सही- रसायनी सही- अनुजैविक तज्ञ सही -सहाय्यक/कनिष्ठ भूवैज्ञानिक

प्रयोगशाळेत तपासलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती संगणकावर व केंद्राच्या संकेतस्थळावर घेण्याबाबत खात्री करण्यात आलेली आहे.

वरिष्ठ भूवैज्ञानिक

नमुना-५												
जिल्हा/उपविभागीय प्रयोगशाळा - ग्रामपंचायत निहाय पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोताचा रासायनिक तपासणीचा अहवाल												
तालुका			जिल्हा							वर्ष		
प्रयोगशाळेचे नाव												
अ. क्र.	ग्रा.पं. चे नाव	वाडी/ वस्ती चे नाव	स्रोता चे नाव	स्रोताचा प्रकार	स्रोताचा सांकेतांक	पाणी नमुने गोळा केल्याचा दिनांक	स्रोत हंगामी/ बारमाही	पाणी नमुने तपासल्या चा दिनांक	पाणी पिण्यास योग्य/अयोग्य	पाणी पिण्यास अयोग्य असल्यास कोणत्या रासायनिक घटकाने बाधित आहे.	बाधित घटकाची मात्रा	शेरा
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
१												
२												
३												
<p>एखादा स्रोत एकापेक्षा जास्त रासायनिक घटकांसाठी बाधित असेल तर त्याखाली नमूद करावे.</p> <p>टीप : तपासलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती संगणकावर व केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर प्रयोगशाळेतील रसायनी/अनुजैविक तज्ञ यांनी करावी.</p> <p>सही- रसायनी सही- अनुजैविक तज्ञ सही -सहाय्यक/कनिष्ठ भूवैज्ञानिक</p> <p>प्रयोगशाळेत तपासलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती संगणकावर व केंद्राच्या संकेतस्थळावर घेण्याबाबत खात्री करण्यात आलेली आहे</p> <p style="text-align: right;">वरिष्ठ भूवैज्ञानिक</p>												

नमुना - ६														
District / Sub division lab- Chemical/Bacteriological Testing Report Format														
Sr No	District	Taluka	Name of Panchayat	Name of Village	Name of Habitation	Location	Type of Source	Sample Received Date	Sample Testing Date	Lab Ref	Ph	TDS (mg/L)	Turb. (NTU)	Chloride (mg/L)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1														
2														
3														

Total Alkalinity (mg/L)	Total Hardness (mg/L)	Sulphate (mg/L)	Iron (mg/L)	Total Arsenic (mg/L)	Fluoride (mg/L)	Nitrate (mg/L)	T.Coli. (MPN/100 ml)	E.Coli. (MPN/100 ml)	Free Residual Chlorine (mg/L)	Colour (hazen units)	Odour	Remarks
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28

टीप : तपासलेल्या पाणी नमुन्यांची माहिती संगणकावर व केंद्राच्या संकेतस्थळावर प्रयोगशाळेतील रसायनी/ अनुजैविक तज्ञ यांनी करावी.

सही- रसायनी

सही-अनुजैविक तज्ञ

सही-सहाय्यक/कनिष्ठ भूवैज्ञानिक

प्रयोगशाळेत तपासलेल्या पाणी नमुन्याची माहिती संगणकावर व केंद्राच्या संकेतस्थळावर घेण्याबाबत खात्री करण्यात आलेली आहे

वरिष्ठ भूवैज्ञानिक

प्रपत्र - अ

तालुका/जिल्हा/विभागीय स्तरावरील आढावा बैठक विषयसूची

- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची माहिती अद्ययावत करणे.
- ज्या सार्वजनिक स्रोतांचे पाणी पिण्यासाठी वापरले जात नाही, अशा स्रोतांची स्वतंत्र यादी तयार करणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे स्वच्छता सर्वेक्षण करणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याचे दैनंदिन व नियमित शुद्धीकरण करणे.
- सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांचे रासायनिक व जैविक तपासणी करणे.
- पाणी तपासणीसाठी हाताळलेल्या वाड्या वस्त्या/स्रोतांची माहिती
- रासायनिक व जैविक तपासणीमध्ये दुषित आढळलेल्या नमुन्यांबाबत केलेली कार्यवाही.
- क्षेत्रिय परीक्षण संच (फिल्ड टेस्ट किट्स) वितरण व वापर करणे.
- ऑर्थोटोल्युडीन परीक्षण (Ortho-Toluidine Test) व जैविक तपासणी परस्पर संबंध
- ब्लिचिंग पावडरची उपलब्धता, वापर व गुणवत्ता सविस्तर माहिती.
- पाणी गुणवत्तेबाबत केलेल्या प्रतिबंधात्मक कार्यवाही.
- पाणी गुणवत्ता विषयक प्रशिक्षण व जनजागृती.
- पाणी गुणवत्ता विषयक केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावरील (IMIS) नोंदी.
- जलसुरक्षक नेमणूक व प्रोत्साहन भत्ता निधी वितरण.

In respect of issuance of Guidelines for effective implementation of water quality monitoring and survey program under Jal Jeevan Mission.

GOVERNMENT OF MAHARASHTRA

WATER SUPPLY & SANTATION DEPARTMENT

Govt. Resolution NO.: WQM-2018/C.No.62/WS-12

Gokuldas Tejpal Rugnalaya Building Complex,

7th Floor, Lokmanya Tilak Marg, Mantralaya,

MUMBAI-400 001

Dated 20th JULY, 2022

Read:-

1. Guidelines issued by the Department of Drinking Water and Sanitation, Mantralaya, pursuant to the Jal Jeevan Mission Program (December, 2019)
2. Drinking Water Quality Monitoring & Surveillance Framework, Department of Drinking Water and Sanitation, Ministry of Jalshakti, Government of India, October, 2021.
3. Govt. Circular issued by the Water Supply and Sanitation Department, Mantralaya, bearing No.WQM-2010/C.S.No.169/WS-12, dated 30th March, 2011.

4. Govt. Circular issued by the Water Supply and Sanitation Department, Mantralaya, bearing No.WQM-2015/C.S.No.12/WS-12, dated 5th October, 2015.
5. Govt. Resolution of Water Supply and Sanitation Department, Mantralaya, bearing No.JJM-2019/C.S.No.138/WS-10 (07), dated 4th September, 2020.

Preamble

As per the guidelines issued by the Department of Drinking Water and Sanitation, Ministry of Jal Shakti, Government of India, the important object of Jal Jeevan Mission (formerly known as National Rural Drinking Water Programme) is to provide continuous quality (pure) drinking water to the people in rural areas (Household and Public Institution viz. GP building, School, Anganwadi centre, Health centre, wellness centres, etc). Accordingly, the implementation of Jal Jeevan Mission programme has started in the State. Under this programme, Water Quality Monitoring & Surveillance Programme is being

implemented in the State to provide quality drinking water to the rural people.

The following things are expected to be implemented in the Water Quality Monitoring & Surveillance program.

- Water Quality Monitoring includes field testing and laboratory testing of water samples from public drinking water sources and domestic tap connections, strengthening water quality testing laboratories, NABL accreditation of laboratories, evaluation and ranking of laboratories, recording test records on the Website, informing the Gram Panchayat about the affected sources, providing water testing facilities to the rural population at a reasonable cost, making information on water quality available to the public, training women, and creating awareness on water quality.
- Water Quality Surveillance includes testing of public drinking water sources with the help of Field

Test Kits at specific intervals with the help of the community in the Gram Panchayat, further testing of water samples found to be affected in the Field Test Kits in the laboratory, conducting sanitation surveys, implementing measures suggested by the Health Department to control the outbreak of waterborne diseases in the affected villages and localities, creating awareness among the rural population about water quality and the ill effects of drinking impure water on health, urging the Gram Panchayats to take the responsibility of monitoring and inspecting the water quality of all sources of drinking water, etc.

Pursuant to the effective implementation of water quality monitoring and survey, detailed instructions have been issued vide Government Circulars Nos.3 and 4 dated 30/03/2011 and 05/10/2015. However, in accordance with the instructions of the Jal Jeevan Mission issued by the Central Government as per

Reference No.1 above, as well as the Drinking Water Quality Monitoring & Surveillance Framework, October 2021 guidelines given at Reference No.2 above, the Government was considering to issue fresh comprehensive revised guidelines for the effective implementation of the Water Quality Monitoring and Survey Program.

Government Resolution:

Monitoring and surveying of water quality is essential for regular supply of clean water in rural areas of the state and to control epidemic diseases. The following guidelines are being given for the effective implementation of the water quality monitoring and survey program under the Jal Jeevan Mission program.

1. Effective implementation of water quality monitoring and survey.

It is necessary to monitor and survey the quality of water in rural areas to supply clean

drinking water. The following are the three main parts of measures to be taken to supply clean water to the public.

- A) Water quality monitoring**
- B) Water quality survey and**
- C) Information management system**

A) Water quality monitoring:

The responsibility of water quality monitoring will be the responsibility of the water supplying organization such as Gram Panchayat, Panchayat Samiti and Zilla Parishad. For this purposes, Gram Sevak at the Gram Panchayat level, Block Development Officer of each Panchayat Samiti at the Taluka level and Chief Executive Officer, Zilla Parishad at the District level will be responsible. Also, the responsibility of water quality monitoring will be with the Senior Geologist at the district level under the Ground Water Survey and Development System,

Deputy Director at the divisional level and Commissioner, Ground Water Survey and Development System at the State level.

B) Water Quality Survey:

The responsibility of water quality survey will be mainly with the water user group such as Gram Panchayat, Village Water and Sanitation Committee and other sub-Committees and local community. Also, the responsibility of taking immediate measures regarding water quality in the affected source areas/villages after chemical testing will be with the Executive Engineer, Rural Water Supply of the respective Zilla Parishad. For this purposes, the Branch Engineer of the respective Panchayat Samiti at the taluka level, Deputy Engineer at the sub-division level and District Water and Sanitation Mission at the district level will be responsible. The Public Health Department will be responsible for taking

separate water samples for water quality survey, as well as suggesting measures regarding water quality in case the water samples taken under monitoring and survey are found to be contaminated after biological testing. For this purposes, the Medical Officer at the Primary Health Center level, the Taluka Health Officer of the respective Panchayat Samiti at the Taluka level and the District Health Officer at the District level will be responsible. The responsibility of implementing the measures suggested by the Health Department will be with the concerned Gram Panchayat, Panchayat Samiti and Zilla Parishad.

C) Information Management System:

Under water quality monitoring, it is necessary to send the necessary information/ Report from each level to the concerned officer/employee in the prescribed format and

within a certain period. Delay in submitting the Report may take time to take a decision, due to which epidemics may occur. Taking into consideration of this, it is necessary to take appropriate precautions in this regard so that accurate information/Report under water quality monitoring will be sent to the concerned officer/employee within the prescribed period.

2. Duties and responsibilities of the organization at each level in connection with water quality monitoring and survey: -

A) **Gram Panchayat Level:-** Review meetings should be held twice a month at the Gram Panchayat level to carry out the duties and responsibilities mentioned below.

Gram Panchayat, Village Health, Nutrition, Water and Sanitation Committee

- Supply of clean water to all the families in the village.
- Repairing public drinking water sources and creating awareness regarding keeping the area

clean, preventing for washing clothes, washing dishes, bathing, washing animals, defecating near drinking water sources and taking punitive action.

- Maintaining proper maintenance of hand pumps, not allowing water to stagnate in the vicinity of taps.
- Prohibiting construction of manure pits/private toilets/public toilets within 100 feet of public drinking water sources and drinking water pipelines.
- Cleaning water supply storage tanks once in 3 months and keeping a record of it.
- All public drinking water sources in the village should be cleaned in time and care should be taken to ensure that the water does not become impure.
- In case of an outbreak of water-borne diseases, it is must to inform immediately to the Primary Health Center. Also, take necessary measures under the guidance of the Primary Health Center.
- To provide masks, gloves, etc. to Water Security Guards as a matter of safety.

- To Conduct chemical testing of all drinking water sources (Source) and water being supplied through household tap connection (FHTC) in the village (at least 2 samples) once a year and biological testing twice a year and record it in the prescribed format.
- **To select five women from the village to conduct water quality survey, encourage the selected women to attend the training.**
- To conduct water quality survey with the help of Field Test Kits (FTK) with the help of women selected from the village community.
- To send the water samples found affected in the Field Test Kits to the nearest laboratory for further testing and to discuss the test Report and take necessary measures.
- To conduct a sanitation survey of public drinking water sources and take measures to reduce the risk of water sources at risk based on the information in the sanitation survey.
- To provide information to the villagers about water quality, health effects of impure water and create awareness.

➤ To ensure that 100% of the drinking water sources in each villages/localities/settlements are sampled.

➤ To discuss the water quality Report in the Gram Panchayat's monthly/Gram Sabha.

Water Security Guard

➤ To keep the list of public drinking water sources in the Gram Panchayat area updated every year using the mobile app.

➤ To conduct the sanitation survey of public drinking water sources twice a year (April and October) with the help of primary health centers and village communities (preferably with the help of women).

➤ To do the regular cleaning of the area around drinking water sources.

➤ To do the daily and regular purification of drinking water.

➤ To attend the training at the primary health center in the area.

➤ To conduct the Ortho Toludine Test daily at different places in the village and to keep a record of it (as per attached Annexure No.1).

➤ To record the results of testing of drinking water sources (Source) and drinking water

being supplied through household tap connections (FHTC) by 5 trained women in the village with the help of Field Test Kits as per the guidelines. (as per attached Annexure No.1).

- To deposit the affected water samples of the drinking water sources and drinking water being supplied through household tap connections (FHTC) using Field Test Kits to the nearest Primary Health Center for re-testing.
- To conduct the Chemical testing of all public drinking water sources (Source) in the village once a year (from 1st October to 31st March) and biological testing of drinking water sources (Source) and water being supplied through household tap connections (FHTC) twice a year (from 1st June to 31st October and 1st November to 31st May) should be collected and submitted to the nearest Primary Health Center in the work area within the prescribed time. (As per attached Annexure No.3)

- **To ensure that 100 percent of the drinking water source samples in each village/locality/settlement are tested.**
- To take water samples for chemical testing, mainly from the source of drinking water scheme and if there is no scheme, from the source of drinking water in use.
- To take water samples of water supply schemes for biological testing from the water outlet of the water tank (ESR Outlet) and water from the household tap connection (FHTC). In villages where water supply schemes are not operational, samples should be taken from public and in-use sources for biological testing.
- Preventive action should be taken, as per the advice of the Health Department, to purify the water of the source whose water samples are found to be contaminated in biological testing, and then the water samples of such sources should be collected again and sent for testing to the nearest Sub-Divisional Laboratory of the Groundwater Survey and Development Authority.

- While sending the water samples to the laboratory for testing, it is necessary to label the Can (for chemical testing) or glass bottle (for molecular testing) and clearly indicate the relevant information.
- While sending the water samples to the laboratory, ensure that the location of the source mentioned on the Can or Bottle is as per the information mentioned on the Central Government Website.
- To make available the Ortho-Toluidine Solution through the nearest Ground Water Survey and Development Authority laboratory.
- To collect water samples from time to time as per the orders of senior officers.
- To regularly maintain the record of the actions taken regarding water quality in the register.
- Whenever the Gram Panchayat purchases bleaching powder (TCL powder), its sample should be submitted to the Primary Health Center in the area.
- To properly store the stock of bleaching powder (TCL powder), use it daily and keep a record of it.

- To work under the supervision of the Gram Panchayat and as per the instructions given by the Gram Sevaks.
- By taking into consideration of the records of inspection of drinking water sources on the Central Government Website (IMIS/WQMIS Website), incentive remuneration will be disbursed to the Jal Surakshaks (water protectors) according to that number.

Gram Sevak / Village Development Officer

- To keep the list of public drinking water sources in the Gram Panchayat area updated every year using a mobile app. To submit the said list to the Primary Health Center, Panchayat Samiti, Extension Officer (Health), Sub-Divisional Laboratory (Groundwater Survey and Development Machinery), Taluka Level Committee.
- To keep available the good quality bleaching powder (containing 33 percent chlorine) available for a period of three months. Whenever the Gram Panchayat purchases bleaching powder (TCL powder), to ensure that its sample has reached to the Primary Health Center in the area every time. If the

quality of the sample is not satisfactory then, to take preventive measures with the advice of the Health Officer and Chemist.

- To prepare an annual action plan for collecting water samples for chemical and biological quality testing of all public drinking water sources/schemes in the village and accordingly to ensure that the water samples are collected by the water security guard and reach the laboratory (Groundwater Survey and Development Agency) in the prescribed format and within the prescribed time frame and then to take immediate action on the water sample testing Report received.
- To update the information of newly operational public drinking water sources and permanently closed sources under various schemes in the village and to send it to the Panchayat Samiti.
- To send the combined Report of Ortho - Toluidine Test, Field Test Kits to the Taluka Level Committee by the 5th of every month. (As per attached Annexure No.1)
- To take immediate action in accordance with the Report received on drinking water samples

found to be biologically contaminated and submit the Report of the action taken to the Taluka Level Committee. (As per attached Annexure No.2)

- To take preventive action to purify the water of the sources whose water samples are found to be biologically contaminated and then to collect the water samples of such sources again through the water protector and test them at the nearest district laboratory of the Groundwater Survey and Development Authority.
- To put up a signboard stating that the water is "unfit for drinking" around the drinking water sources that have been found to be contaminated in chemical tests twice in a row. Water samples from such contaminated sources should not be sent to the laboratory for testing again without taking measures to make the water suitable for drinking.
- While collecting water samples for chemical and biological testing, ensure that only public drinking water samples are taken by the Water Guard.

- Water samples from public sources whose water is not being used for drinking should not be sent to the laboratory for testing. Prepare a separate list of such sources that are not being used for drinking and submit this list to the Primary Health Center, Sub-Divisional Laboratory (Groundwater Survey and Development Authority), Taluka Level Committee.
- To take measures to keep the area of the source and the water body clean regularly.
- To ensure that the records of the actions taken regarding water quality are being kept regularly by the water guards and monitor the work of the water guards.
- **To select five women from the village to conduct water quality survey, encourage the selected women to attend the training.**
- To display information about water testing in public places.
- To attend training at the primary health center in the work area.
- To inform the primary health center immediately in case of an outbreak of water-borne disease.

- To evaluate the work of the water guards and submit an annual Report to the Block Development Officer.

B) Primary Health Center Level:-

Health Workers, Health Servants, Health Supervisors, Medical Officers

- To conduct random Ortho-Toluidine Test.
- To prepare and implement an annual action plan to obtain water samples from Gram Panchayats within the prescribed time.
- To ensure that water quality survey is conducted with the help of Field Test Kits and sanitation survey of each drinking water source in the village. To take water samples according to the World Health Organization water survey standards and to send them to the health department laboratories for testing.
- The village source (Source) and household tap water (FHTC) water samples collected by water guards at the primary health center should be sent to the nearest Sub-Divisional Laboratory of the Ground Water Survey and Development Authority through health

workers / health assistants / health supervisors within the prescribed time for chemical and biological testing,. (As per attached Annexure No.3).

- The village source (Source) and household tap water (FHTC) water samples re-collected by water guards at the primary health center should be sent to the nearest Sub-Divisional Laboratory of the Ground Water Survey and Development Authority through health workers / health assistants / health supervisors within the prescribed time for chemical and biological testing,. (As per attached Annexure No.3).
- The bleaching powder sample received from the Water Guard at the primary health center should be sent to the nearest Sub-Divisional Laboratory of the Ground Water Survey and Development Authority through the health worker / health assistant / health supervisor.
- As per the demand of the Gram Panchayat, Ortho Toluidine Solution should be made available through the Village Water and Sanitation Committee.

- To conduct sanitation survey of public drinking water sources twice a year (April and October) with the help of the village community (preferably women). To take measures to reduce the risk of vulnerable sources on the basis of the information received in the sanitation survey.
- To provide information to the villagers and create awareness about water quality, health effects of contaminated water, etc.
- To take immediate preventive measures in case of outbreak of water-borne diseases and guide the Gram Sevak / Village Development Officer in this regard.
- To suggest measures to the Gram Panchayats based on the results of water sample / bleaching powder sample testing.

C) Panchayat Samiti Level / Taluka Level:-

A Committee should be formed at the Taluka level under the Chairmanship of the Block Development Officer to conduct water quality monitoring and survey. This Committee should

include Deputy Engineer (Rural Water Supply), Taluka Health Officer, Junior Geologist/Assistant Geologist, Chemist (Sub-Divisional Laboratory, Ground Water Survey and Development Machinery), Extension Officer (Health) and Extension Officer (Panchayat) as Member Secretary. This Committee should hold a Review Meeting once a month as per the agenda in the attached Form-A. The Report of the said meeting should be submitted to the Chief Executive Officer, Zilla Parishad.

Block Development Officer
<ul style="list-style-type: none">➤ To obtain an updated list of all public drinking water sources / schemes in the taluka from the Deputy Engineer (Rural Water Supply Department).➤ To obtain updated information about newly implemented public drinking water sources and permanently closed sources under various schemes in the village from the Gram

Panchayat and send it to the Rural Water Supply Department, Zilla Parishad.

- To prepare a schedule for Gram Panchayat-wise water sample testing at the Panchayat Samiti level in collaboration with the Chemical / Molecular Biologists of the Sub-Divisional Laboratory and to send it to the district level and sending the water samples to the Sub-Divisional Laboratory for testing as per the schedule. To ensure that no village or locality-habitation is left out in the pre-monsoon and post-monsoon water sample testing schedule / plan.
- To ensure that water samples are reached at the Groundwater Survey and Development Agency Laboratory for chemical and biological testing in the taluka.
- To monitor the sanitation survey program of public drinking water sources in the taluka.
- To advise the concerned regarding daily and regular purification of drinking water sources in the taluka.
- To create awareness about quality testing of water samples from private sources by charging a fee as per the Government decision.

- To monitor the testing of water samples through Field Test Kits in the taluka.
- To submit the annual Report received from the Gram Sevaks regarding the work of Water Guards along with evaluation and recommendations to the Deputy Chief Executive Officer, Water and Sanitation, Zilla Parishad.
- To ensure that the honorarium of Water Guards received from the Zilla Parishad is deposited regularly in their savings accounts and to submit the utilization certificate of the expenditure incurred to the Zilla Parishad.
- To take a review of the water quality monitoring and survey as well as the measures taken once a month.
- To take review of the water quality monitoring and survey as well as measures taken once a month.
- To obtain a list of how many Gram Panchayats in the taluka have not sent water samples for testing and the reasons for this, as well as information on which Gram Panchayats' water samples are repeatedly found to be of poor

quality as per the laboratory findings and take measures accordingly.

- To send the Annexure No.2 Report received from the Gram Sevak to the Zilla Parishad.

The Extension Officer (Panchayat) will assist the Block Development Officer in the following manners:

- To take a Review that, whether the samples of all public drinking water sources in the taluka have been received by the Primary Health Center, Taluka Level Committee, Sub-Divisional Laboratory (Groundwater Survey and Development Machinery) or not and take appropriate action if they have not been received.
- To prepare a schedule for testing pre-monsoon and post-monsoon water samples at the Panchayat Samiti level in collaboration with the Chemist/Biologist from the Sub-Divisional Laboratory.
- To inspect the work done by the water security guards during the Gram Panchayat visit and record the same in the Gram Panchayat booklet.
- To monitor water quality in the taluka.

- To take a review of the water quality monitoring and measures once a month.
- To monitor the Sanitation Survey Program of public drinking water sources in the taluka.
- To monitor the testing of water samples in the taluka through Field Test Kits.
- To take a review of the work of Gram Sevak and Water Security Guard in respect of water quality monitoring and survey.
- To ensure that water samples of chemical and biological testing, bleaching powder samples, etc. in the Taluka are reached to the District / Sub-Divisional Laboratory of the Ground Water Survey and Development Authority.
- To ensure that the contaminated water samples in the taluka are reached at the district laboratory of the Ground Water Survey and Development Authority for re-testing (chemical and biological).

Sub-Divisional Laboratory Level

- To conduct the Chemical testing of every public drinking water source in the village (Source) as per Drinking Water Standard BIS: 10500 (2012) for pH value, Total dissolved solids, Turbidity, Chloride, Total alkalinity, Total

hardness, Sulphate, Iron, Total arsenic, Fluoride, Nitrate, Colour, Odour, Residual Chlorine) once a year (from 1st October to 31st March).

- To conduct the molecular testing of every public drinking water source and domestic tap water (FHTC) in the village (for Total Coliform Bacteria, Ecoli or Thermotolerant Coliform Bacteria) twice a year (from 1st June to 31st October and from 1st November to 31st May).
- To ensure that the required information is clearly written on the Cans and Glass Bottles of water samples brought to the laboratory for testing by the Water Security Guard.
- To ensure that the location marked on the Cans and Glass Bottles are matched with the Website of the Central Government.
- To inform the water samples found contaminated in the Molecular Test on the second day (within 24 hours) of the test to the concerned Gram Panchayat through phone/e-mail at the Sub-Divisional Laboratory level and to the Primary Health Center and Taluka Level Committee in the area in writing within two days through the Senior Geologist.

- To report the water samples found contaminated in the Chemical Test to the Gram Panchayat and to the Primary Health Center and Taluka Level Committee in the area in writing within one week after the test.
- To submit a comprehensive Report of all water samples tested in the laboratory to the Senior Geologist and Taluka Level Committee on the first date of every month.
- To mention the record of all water samples tested in the Register, Computer and on the Central Government Website by the first date of every month.
- To conduct private water sample testing as per the relevant Government decision by charging the prescribed fee.
- To collect water samples periodically as per the orders of senior officers.
- To monitor all the work done in the laboratory.

Taluka Health Officer

- To verify that the water samples received for chemical and biological testing by the Water Security Guards in all primary health centers under the taluka have reached the nearest Groundwater Survey and Development Agency

Laboratory and to submit a Report to the Zilla Parishad accordingly.

- To verify that the bleaching powder samples have reached to the Public Health Department laboratory through the Water Security Guards in all primary health centers under the taluka and to submit a Report to the Zilla Parishad accordingly.
- To submit the Report of samples taken under the Water Survey Program by the Health Department upon taking measures thereon to the Zilla Parishad.
- To send the samples of the sources found contaminated in the inspection at the Sub-Divisional Laboratory under the supervision of the Groundwater Survey and Development Authority for re-inspection to the District Laboratory of the Groundwater Survey and Development Authority and ensuring their arrival and to submit such Report to the Zilla Parishad.
- To take immediate preventive measures regarding the water samples found contaminated and submitting its Report to the Zilla Parishad.

- To ensure that the cleanliness survey of all public drinking water sources through all the primary health centers under the taluka is being conducted twice a year (April and October) and to submit such Report to the Zilla Parishad.
- To review the water quality survey in the taluka and to issue instructions regarding preventive action to be taken.

D) District Level:

A Committee should be formed at the district level under the chairmanship of the Chief Executive Officer to monitor and control the water quality at the district level. This Committee should include Executive Engineer (Rural Water Supply), District Health Officer, Senior Geologist (Groundwater Survey and Development Machinery), Head of District Health Laboratory, Deputy Chief Executive Officer (Panchayat), Deputy Engineer (Mechanical), Deputy Engineer

(Maintenance and Repair) and Deputy Chief Executive Officer (Water and Sanitation) as member secretary. This Committee should hold a review meeting once a month as per the agenda in the attached Form-A. Its Report should be sent to the State Water and Sanitation Mission Office.

Executive Engineer (Rural Water Supply Department)

- To update the taluka-wise numerical information of Public Water Supply Schemes and Sub-Schemes Geo-tagged by the Water Supply and Sanitation Department, as well as public drinking water sources on the Central Government Website (IMIS).
- To update the information received from the Panchayat Samiti level of newly implemented public drinking water sources and permanently closed sources under various schemes in the village on the Central Government Website (IMIS).
- To geo-tag all public drinking water sources and sub-schemes of water supply schemes and

to update its information on the Central Government Website (IMIS).

- To take measures regarding chemically contaminated water samples in water quality testing and submit its monthly Report to the District Water and Sanitation Mission.
- To take measures in water quality affected areas as per the records on the Central Government Website (IMIS/WQMIS). To take necessary action regarding implementation of RO/DFU.

Groundwater Survey and Development System

District Laboratory Head - Senior Geologist

- To ensure that chemical testing of water samples obtained from all public drinking water sources of the district is done once a year as per Drinking Water Standard BIS : 10500 (2012) (for pH value, Total dissolved solids, Turbidity, Chloride, Total alkalinity, Total hardness, Sulphate, Iron, Total arsenic, Fluoride, Nitrate, Colour, Odour, Residual Chlorine) and re-testing of affected sources. (As per attached Annexure No.6)
- Also, to ensure that molecular testing of water supplied through domestic tap connection

(FHTC) of every public drinking water source of the village is done twice a year as per Drinking Water Standard BIS : 10500 (2012) (for Total Coliform Bacteria, Ecoli or Thermotolerant Coliform Bacteria). (As per attached Annexure No.6)

- To ensure that samples collected by water guards through the application and information about available water sources are combined for chemical and biological chemical testing.
- To provide information about the water samples found to be correct and contaminated in the biological test immediately to the Gram Panchayat through the Sub-Divisional Laboratory and to the Primary Health Center in the area, Taluka Health Officer and Taluka Level Committee through e-mail, WhatsApp, SMS. Also to forward he said Report to the relevant institutions in writing as and when possible through the Senior Geologist. (As per attached Form Nos.4 and 5)
- To provide the information about the water samples found to be correct and contaminated in the chemical test to the Gram Panchayat

and to the Primary Health Center in the area, Taluka Health Officer and Taluka Level Committee through e-mail within one week after the test through the Sub-Divisional Laboratory. (As per attached Form Nos.4 and 5)

- To submit a consolidated monthly Report of all water samples tested by the District and all Sub-Divisional Laboratories of the district to the Divisional Control Room (DCC), District Health Officer and District Level Committee by the 10th of the next month. (As per attached Annexure No.7)
- To mention the results of all water sample testing in the District Laboratory in a Register, on the Computer, on the Central Government Website (IMIS / WQMIS) by the 25th of the next month.
- To take action to achieve the target of testing at least 250 water samples per month, i.e. 3000 water samples in a year, in the district laboratory, by testing samples received for re-testing from the sub-divisional laboratory, as well as samples taken from various sources in the district.

- To record the results of water sample testing conducted by all sub-divisional laboratories in the district in the Entry Register, to monitor whether the results are being tested by the concerned district and sub-divisional laboratories within the given period on the Computer and on the central Government Website (IMIS/WQMIS) and to submit its Report to the Regional Deputy Director, Groundwater Survey and Development Agency.
- To take action to obtain NABL rating for all District and Sub-Divisional Laboratories in the district.
- To monitor the Laboratory Assessment and Improvement Plan of the district and Sub-Divisional Laboratories in the district and to make the compliance of the errors found in it.
- To monitor the ranking of the district and Sub-Divisional Laboratories in the district and to make the compliance of the errors found in it.
- To test water samples of private sources by charging a fee as per the relevant Government decision and also to create awareness on this at a wide level.

- To monitor the work done in the district and all Sub-Divisional Laboratories in the district.
- To ensure that chemicals, glassware, equipment, Computers, internet and manpower are kept up to date in all laboratories in the district.

District Health Officer

- To verify that the cleanliness survey of all drinking water sources in the district has been conducted twice a year and to distribute red/yellow/green/silver cards to all the Gram Panchayats in the district as per the guidelines.
- To ensure that appropriate measures have been taken to provide clean water to the concerned villages in accordance with the Reports of biological tests conducted in the district and sub-divisional laboratories of the Ground Water Survey and Development Authority and the affected water samples found in the re-inspection.
- If there is any discrepancy in the Reports of water samples taken under Water Quality Monitoring and Survey, to submit a Report

regarding this and the measures taken to the Chief Executive Officer.

- To take measures as per the Report of bleaching powder tested in the health laboratory in the district.
- To ensure that the water samples received through the Water Security Guard for Chemical and Molecular testing and re-testing by water safety officers at the Primary Health Center in the district are reached to the nearest Groundwater Survey and Development Agency Laboratory through the Health Worker/Health Assistant/Health Supervisor.
- Method of sending samples for re-testing: Samples affected received in the Sub-Divisional Laboratory should be tested in the District Laboratory and samples affected received in the District Laboratory should be tested in the Divisional Laboratory.
- To review the Water Quality Monitoring and Survey in the district and to issue instructions for taking preventive action/necessary measures.
- The Report of Bleaching Powder testing will be submitted to the Gram Panchayat and Zilla

Parishad through the Health Laboratory. To submit the combined monthly Report to the District Health Officer and District Level Committee by the 10th of the next month.

Deputy Chief Executive Officer (Water and Sanitation) District Water and Sanitation Mission, Zilla Parishad

- To obtain an updated list of all public drinking water sources in the district from the Executive Engineer (Rural Water Supply Department) and to submit this information to the Government.
- To collect the schedule prepared at the Panchayat Samiti level, and to prepare a consolidated schedule for the district, in collaboration with the Chemical/Molecular Biology Expert (CMBE) of the Sub-Divisional Laboratory for testing Monsoon and Post-Monsoon water samples at the Gram Panchayat level and to implement it accordingly.
- To prepare an annual action plan on water quality, to send it to the Government on time and to record it on the Central Government Website (IMIS/WQMIS).

- To prepare an annual schedule for Chemical and Biological Testing, and pursuant to that, to ensure that the water samples of public drinking water in all the villages in the district are reached at the District and Sub-Divisional Laboratories of the Ground Water Survey and Development Agency for testing and re-testing.
- To ensure that 100 percent samples of public and in-use sources in every village/locality/settlement are tested.
- It is a responsibility of the Deputy Chief Executive Officer, Zilla Parishad to collect the information about samples found contaminated in chemical and biological tests from the Ground Water Survey and Development Authority and to inform the same to the District Health Officer and Executive Engineer (R.W.S.) for preventive action.
- To monitor the cleanliness survey program in the vicinity of public drinking water sources. To conduct the cleanliness survey program twice a year and collect the Reports, and to update it on the Central Government Website (IMIS/WQMIS) and according to that, submit the Report to the Government.

- To create awareness on a wide scale about testing water samples of private wells by charging a fee pursuant to the relevant Government decision.
- To take review of the availability of Bleaching Powder in the district and the testing of Chlorine quality in it.
- To monitor the water samples of public sources found above the maximum limit as per Drinking Water Standard BIS: 10500 (2012) in chemical testing and to inform the State Water and Sanitation Mission - Water Quality Cell accordingly.
- To give instructions and guidance to the concerned regarding daily and regular purification of drinking water.
- To monitor the purchase, distribution and testing of Field Test Kits and to compile the Reports of these tests and submit them to the Government within the prescribed time.
- To ensure that the relevant office in the district have recorded the latest information regarding schemes/sources on the Central Government Website (IMIS/WQMIS) as well as on the MRSAC Website as per the instructions given

from time to time, and have recorded the entries of the water quality, entries of volunteer women for village Water Quality Testing, Sanitation Survey, Field Test Kits etc.

- To take review on every month that; whether the water samples of all public and used drinking water sources in all the villages of the district are reached to the laboratory and to take action accordingly.
- To submit the proposal for the honorarium of the Water Security Guards to the State Water and Sanitation Mission within the prescribed time and to ensure that the honorarium of the Water Security Guards is deposited in their accounts on time.
- To create public awareness on water quality with the help of Information, Education and Communication Consultant.
- To organize training on water quality with the help of Human Resource Development Consultant.
- To coordinate with the Groundwater Survey And Development Machinery and Health Department in the district.

- To review the water quality monitoring and survey program and the measures taken under it once a month.
- To ensure that the training of the Water Security Guards to be conducted twice a year is done properly and to monitor the work of the Water Security Guards in the district.

Accountant, District Water and Sanitation Mission, Zilla Parishad

- To prepare a Utilization Certificate of the funds received for the Water Quality Monitoring and Survey Program and to submit it to the Chief Executive Officer within the prescribed time.
- To take action to deposit the Jalsurakshak funds received for the Water Quality Monitoring and Survey Program in the Jalsurakshak's account.
- To ensure that the funds received for the Water Quality Monitoring and Survey Program are being spent for the purpose for which it is received.
- To monitor the funds received for the Water Quality Monitoring and Survey Program.

Chief Executive Officer

- To take a review of the Block Development Officers regarding the Water Quality Monitoring and Survey Program and the measures taken under it.
- To send a Report of the preventive action taken regarding the water samples found contaminated in Biological and Chemical Tests to the Divisional Commissioner by the 8th of every month.
- To take review regularly of both the Water Quality Monitoring and Survey and to issue instructions to the concerned.
- To send the proposal of honorarium of Water Security Guards to the State Water and Sanitation Mission along with the Utilization Certificate within the prescribed time.
- To submit the Utilization Certificate of the funds received for the Water Quality Monitoring and Survey Program to the Government within the prescribed time.

E) Divisional Level**Regional Deputy Director, Divisional Laboratory, Divisional Control Room, (Groundwater Survey and Development System)**

- To ensure that the samples of sources found contaminated during the inspection in the Sub-Divisional Laboratory under the supervision of the Groundwater Survey and Development System are re-examined in the District Laboratory of the Groundwater Survey and Development System.
- To ensure that all laboratories in the Department are kept up to date with Chemicals, Glassware, Equipment, Computers, Internet and Manpower.
- To visit the District and Sub-Divisional Laboratories in the Division as and when necessary.
- To provide technical guidance regarding Chemicals, Glassware, Equipment and Reports.
- To provide technical guidance regarding NABL grading of District and Sub-Divisional Laboratories in the Division.

- To monitor the Assessment and Improvement Plan of the District and Sub-Divisional Laboratories of the Division and to make the compliance of the errors found in it.
- To monitor the ranking of the District and Sub-Divisional Laboratories of the Division and to make the compliance of the errors found in it.
- To record the results of the Water Sample Testing conducted by all the Laboratories of the Division in the Entry Register and to monitor; whether the results are being recorded in the Computer and on the Website of the Central Government (IMIS/WQMIS) by the concerned laboratories within the given period or not; and to submit its monthly Report to the Commissioner, Ground Water Survey and Development Agency, Pune by the 15th of every month.
- To coordinate with all the Zilla Parishads of the Department and to monitor the water quality in the Division.

Divisional Commissioner's Office - Deputy Commissioner (Development)

- To hold a Review Meeting of all the Chief Executive Officers of the Administrative

Department, Zilla Parishads once in three months as per the agenda in the attached Form-A and to send its Report to the State Water and Sanitation Mission Office within the prescribed time.

- To give instructions to the concerned in respect of taking preventive action pursuant to the samples found contaminated in Bleaching Powder Testing, Chemical And Biological Testing.

F) State Level:-

Joint Director, Senior Chemist and State Monitoring Cell (Groundwater Survey and Development Machinery)

- To supervise the State, Divisional, District and Sub-Divisional Water Testing Laboratories working under the Water Quality Testing and Monitoring Program in the State.
- To ensure that all laboratories in the State are kept up to date with Chemicals, Glassware, Equipment, Computers, Internet and Manpower.
- To ensure and monitor that, whether record the results of water sample testing conducted

by all laboratories in the State are updated done by the concerned Laboratories within the given period on the Computer and on the Website of the Central Government (IMIS / WQMIS). To submit its district-wise monthly Report to the State Water and Sanitation Mission and the Government.

- To take action regarding testing of 5 percent water samples of all public drinking water sources in the State through the State Laboratory (including re-testing of water samples found to be contaminated in the District Laboratory).
- To take action regarding NABL rating of State, District and Sub-Divisional Laboratories in the State.
- To monitor the Assessment and Improvement Plan of State, District and Sub-Divisional Laboratories in the State, and to make the compliance of the errors found in it.
- To monitor the Ranking of State, District and Sub-Divisional Laboratories in the State and to make the compliance of the errors found in it.
- To submit the consolidated Inspection Report of all water samples tested in the State to the

Water Supply and Sanitation Department and the State Water and Sanitation Mission Office on the 15th of every month.

- To coordinate with the Water Supply and Sanitation Department and the Public Health Department.

G) Government Level

For the purpose of taking review of the Water Quality Monitoring and Survey Program at the Government level, a review meeting will be held once in six months under the Chairmanship of Hon'ble Additional Chief Secretary/Principal Secretary, Water Supply and Sanitation Department and in the presence of Additional Chief Secretary / Principal Secretary (Public Health Department), Additional Chief Secretary / Principal Secretary (Rural Development Department), Commissioner, (Groundwater Survey and Development System), Deputy Commissioner (Development) Revenue Department (All),

Campaign Director, State Water and Sanitation Mission and Chief Executive Officer, Zilla Parishad (All).

3. **Determination of Responsibilities:-**

In case of any negligence in the responsibility of effective implementation of Water Quality Monitoring And Survey entrusted to the concerned officers/employees of Gram Panchayat, Panchayat Samiti and Zilla Parishad, disciplinary action will be taken against the concerned officers/employees as per the provisions of Bombay Village Panchayat Act 1958 (Maharashtra Village Panchayats Act, 1959), Maharashtra Zilla Parishads and Panchayat Samitis Act 1961 and the service rules applicable to them.

This Government Resolution has been made available on the Website of Maharashtra Government www.maharashtra.gov.in and its reference number is

202207201033094328. This ideal digital signature is being verified.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra.

Digitally signed by ANUSHKA ANIRUDH DALVI DN: C-IN, o-GOVERNMENT OF MAHARASHTRA, o-WATER SUPPLY AND SANITATION DEPARTMENT, postalCode=400032, st-Maharashtra, 25.4.20 Sedd45c6e1357ae0c8533741733e5]bdac703b68fe52733dbcffe2914e0ac003.
pseudonym=788F419268617FC33 20DC895
2A519D487C674CD,

Sd/-
(Smt.ANUSHKA ANIRUDH DALVI)
Under Secretary, Government of
Maharashtra

Copies to:-

1. Private Secretary to Hon. Minister, Water Supply and Sanitation Department
2. Private Secretary to Hon. Minister of State, Water Supply and Sanitation Department
3. Additional Chief Secretary / Principal Secretary, Public Health Department, Mantralaya, Mumbai
4. Additional Chief Secretary / Principal Secretary, Rural Development Department, Mantralaya, Mumbai

5. Additional Chief Secretary / Principal Secretary, Water Supply and Sanitation Department, Mantralaya, Mumbai
6. Member Secretary, Maharashtra Jeevan Pradhikaran, Express Towers, Nariman Point Mumbai.
7. Campaign Director, State Water and Sanitation Mission, Belapur, Navi Mumbai.
8. Commissioner, Ground Water Survey and Development Agency, Pune
9. Divisional Commissioner (All)
10. District Collector (All)
11. Chief Executive Officer, Zilla Parishad (All).
12. Superintendent Engineer, Maharashtra Jeevan Pradhikaran (All)
13. Executive Engineer, Maharashtra Jeevan Pradhikaran (All)
14. Joint Director, Ground Water Survey and Development Agency, Pune.
15. Regional Deputy Director, Ground Water Survey and Development Agency (All Regional Divisions)
16. Deputy Director (Health Services), State Health Laboratory, Pune.

17. Executive Engineer, Rural Water Supply Department, Zilla Parishad (All)
18. District Health Officer, Zilla Parishad (All)
19. Deputy Chief Executive Officer (Water and Sanitation), Zilla Parishad (All).
20. Deputy Chief Executive Officer (Gram Panchayat), Zilla Parishad (All).
21. Block Development Officer, Panchayat Samiti All.
22. File , Desk WS- 12

(Annexure to the Government Resolution NO.: WQM-2018/ C.No.62/WS-12 Mantralaya, Mumbai-32, dated July 20, 2022)

Annexure in connection with effective implementation of water quality monitoring and survey:-

Annexure-1						
Findings on the inspection at Gram Panchayat level						
Number of public drinking water sources within the limits of Gram Panchayat						
Date of inspection:						
Name of the Gram Panchayat		Taluka		Dist.		Year/ Month
Sr.No.	Location of Source	Chemical Field Test Kits				
		Suitable	Invalid	Remarks (Invalid for which component)	Suitable	Invalid
1	2	3	4	5	6	7

Ortho-Toluidine Test		Date of Inspection
Suitable	Invalid	Remark
8	9	10

Signature of Gram Sevak

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	Action taken and date if results of Biological Test in laboratory are inappropriate								
3	Action taken and date if results of Chemical Test in laboratory are inappropriate								
4	Action taken and date if results of O.T. test are inappropriate								
5	Action taken and date if T.C.L. powder is unsuitable for use								
Signature- Gram Sevak									

Government Resolution NO.: WQM-2018/ C.No.62/WS-12 Mantralaya, Mumbai-32

Annexure 3									
Summary of water samples collected from village drinking water sources through Geotencing mobile app Chemical/ Biological									
Name of Gram Panchayat:			Taluka:		Dist.:		Yr/Month:		
Sr No	Name of Locality/ Settlement	Location of Source	Type of source	Source Code	Source- Seasonal/ Perennial	Dependent population	Date of water sample collection	Name of water sample collector	Remark
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1									
2									
3									
4									
									Signature- Gram Sevak

Government Resolution NO.: WQM-2018/ C.No.62/WS-12 Mantralaya, Mumbai-32

Annexure 4

District / Sub-Divisional Laboratory- Gram Panchayat-wise Biological Inspection Report

Name of Gram Panchayat: Taluka: Dist.: Yr/Month:											
Sr No	Name of G.P.	Name of Locality/ Settlement	Location of Source	Type of source	Source Code	Source- Seasonal/ Perennial	Dependent population	Date & Time of water sample collection	Date of water sample inspection	Suitable / Invalid for drinking	Remark
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1											
2											
3											

Note: The information about the tested water sample should be entered on the Computer and on the Website of the center by the Chemist/Biologist in the Laboratory.

Signature- Chemist

Signature- Biologist

Signature- Assistant/Junior Geologist

It has been ensured that the information about the tested water sample in the laboratory is entered on the Computer and on the Website of the center.

Senior Geologist

Government Resolution NO.: WQM-2018/ C.No.62/WS-12 Mantralaya, Mumbai-32

Annexure 5

District/Sub-Divisional Laboratory - Chemical Testing Report of Gram Panchayat-wise Drinking Water Source

Taluka: Dist.: Yr/Month:

Name of Laboratory:

Sr No	Name of G.P.	Name of Locality/ Settlement	Name of Source	Type of source	Source Code	Date of water sample collection	Source- Seasonal/ Perennial	Date of water sample inspection	Checked - Suitable / Invalid for drinking	If water is unsuitable by which chemical element, it is affected	Amount of affected ingredient	Remarks
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1												
2												
3												

If a source is affected by more than one chemical element, it should be mentioned below.

Note: The information of the tested water sample should be entered on the Computer and on the Website of the Central Government by the Chemist/Biologist of the laboratory.

Signature- Chemist

Signature- Biologist

Signature- Assistant/Junior Geologist

Ensure that the information of the water sample tested in the laboratory is entered on the Computer and on the Website of the Center

Senior Geologist

Government Resolution NO.: WQM-2018/ C.No.62/WS-12 Mantralaya, Mumbai-32

Annexure 6														
District/Sub division lab- Chemical/Bacteriological Testing Report Format														
Sr No	District	Taluka	Name of Pamnchayat	Name of village	Name of Habitation	Location	Type of Source	Sample received date	Sample Testing Date	Lab Ref.	Ph	TDS (mg/L)	Turb (NTU)	Chloride (Mg/L)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1														
2														

Total Alkalinity	Total Hardness	Sulphate (mg/L)	Iron (mg/L)	Total Arsenic (mg/L)	Fluoride (mg/L)	Nitrate (mg/L)	T.Coll. (MPN/100 (ml))	E.Coll. (MPN/100 (ml))	Free Residual Chlorine (mg/L)	Colour (hazen units)	Odour	Remark
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
1												
2												

Note: The information of the tested water sample should be entered on the Computer and on the Website of the Central Government by the Chemist/Biologist of the laboratory.

Signature- Chemist

Signature- Biologist Signature- Assistant/Junior Geologist

Ensure that the information of the water sample tested in the laboratory is entered on the Computer and on the Website of the Center

Senior Geologist

Government Resolution NO.: WQM-2018/ C.No.62/WS-12 Mantralaya, Mumbai-32

Annexure 7																
Monthly Progress Report of District / Sub-Divisional Laboratory																
S r N o	Talu ka	Chemical						Biological						Number of samples recorded on the Website of the center.		Rema rk
		Remain ing sample s in the previou s month	Samp les receiv ed in the curre nt mont h.	Total samp les	Samp les tested	Affect ed samp les	Remain ing sample s	Remain ing sample s in the previou s month	Samp les receiv ed in the curre nt mont h.	Total samp les	Samp les tested	Affect ed samp les	Remain ing sample s	Chemi cal	Biologi cal	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1																
2																

Note: The information of the tested water sample should be entered on the Computer and on the Website of the Central Government by the Chemist/Biologist of the laboratory.

Signature- Chemist

Signature- Biologist Signature- Assistant/Junior Geologist

Ensure that the information of the water sample tested in the laboratory is entered on the Computer and on the Website of the Center

Senior Geologist

Government Resolution NO.: WQM-2018/ C.No.62/WS-12
Mantralaya, Mumbai-32

Form - A

Agenda of the Review Meeting of
Taluka/District/Divisional Level

- To update information of Public Drinking Water Sources.
- To prepare a separate list of public sources whose water is not being used for drinking purposes.
- To conduct a sanitation survey of public drinking water sources.
- To do the Daily and regular purification of public drinking water sources.
- To conduct chemical and biological testing of public drinking water sources.
- Information on villages/sources handled for water testing.
- Action taken on samples found contaminated in Chemical and Biological Testing.

- Distribution and use of Field Test Kits.
- Relationship between Ortho-Toluidine Test and Biological Testing
- Detailed information on availability, use and quality of Bleaching Powder.
- Preventive actions taken regarding water quality.
- Training and awareness on water quality.
- Records on the Central Government Website (IMIS) on water quality.
- Appointment of Water Security Guards and disbursement of incentive allowance funds.